

Musa Çelebi'nin Rumeli'ye Geçişinde Hıristiyan Aktörlerin Rolü (1403-1410)

Mousa Tschelebi's Revolt and the Role of Christian Actors (1403-1410)

*Nigün Elam**

Özet

Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçiş öyküsü Osmanlı kaynaklarında çok kısa ve önemsiz bir olay olarak sunulur. Bu olay Mehmed'in İsfendiyaroğlu ve Mircea ile yaptığı ittifakla gerçekleşmiş kabul ediliyor. Modern araştırmacılar da Osmanlı vakanüvislerinin anlatılarının etkisinde kalmış görünüyorlar. Oysa yeni keşfedilen Bizans ve Latin kaynakları durumun böyle olmadığını ve Musa'nın Rumeli'ye geçirilmesinin çok daha fazla sayıda bir müttefik grubunun ortak operasyonu olduğunu gösteriyor. Bu müttefikler, Bayezid'in şehzadeleri arasındaki mücadele dönemini kendi çıkarları doğrultusunda uzatmayı ve bu statükodan avantaj sağlamak isteyen Hıristiyan ve Müslüman unsurlardı. Balkanlar ve Anadolu'daki aynı aktörler bu ortak girişimlerini Osmanlı tarihinin başka dönemlerinde de tekrarladılar ve başka Osmanlı taht-müddeilerini desteklediler. Bu bağlamda, Musa'nın Rumeli macerası, Osmanlı vak'anüvistlerince(sanki)kasıtlı olarak 'gizlenen' daha geniş cepheli Anadolu-Balkan ittifakının ortak eseridir.

Anahtar kelimeler: *Musa Çelebi, Hıristiyan Aktörler, Osmanlı Devleti, Osmanlı Şehzade Mücadeleleri, Bizans, Balkan, Rumeli*

Abstract

The history of Mousa Tschelebi's transportation to Rumelia is considered as insignificant event in Ottoman sources in very short accounts. In addition, this event has been connected with the alliances which had been made among Mehmed, the rulers of Karaman and Sinope and Vlachian prince. Modern scholars seem to have been following the accounts of Ottoman chroniclers. However, the newly discovered Byzantine, Ottoman and Latin sources say otherwise. They reveal that in the transportation of Mousa to Rumelia was involved a common operation of a much greater number of allies. These allies were, in fact, the Christian and Muslim elements, whose target was to extend the duration of the struggles among the princes of Bajezid I in their own interest, and to take advantage of this status quo. These same actors in the Balkans and Anatolia, revived this common attempt in the different periods of Ottoman history and they continued to provide support the other pretenders at the Ottoman side. In this conjunction, Musa's adventure in Rumelia is obviously co-production of a wider front of Anatolian-Balkanian allies, a fact which had been intentionally 'hidden' by Ottoman chroniclers.

Key Words: *Mousa Tschelebi, Revolt, Christian elements, Ottoman State, Ottoman Civil War, Byzantium, Balkans, Rumelia*

* Dr., Anadolu Üniversitesi – Eskişehir

Giriş

Ankara'daki Osmanlı yenilgisi (28 Temmuz 1402)¹ Hıristiyan-Müslüman ilişkilerini kritik bir noktaya getirmişti. Çünkü savaş öncesinde Sultan I. Bayezid (1389-1402)'in Balkanlardaki fetihleri Hıristiyan dünyasını korkutacak ölçüde ivme kazanmıştı. 1394'den beri süren Osmanlı kuşatması² nedeniyle başkentinde abluka altında olan Bizans İmparatoru II. Manuel Palaiologos, idareyi yeğeni VII. Ioannes'e bırakarak³ başkentini terk etmiş ve birkaç yıl boyunca Batı Avrupa saraylarını dolaşarak yardım aramak zorunda kalmıştı.⁴ Sultan Bayezid'in Çubuk ovasında esir düşüp⁵ ertesi yıl Akşehir'de ölümü,⁶ bu süreci kesintiye uğratmış ve kaderi Osmanlı'ninkine sıkı sıkıya bağlı gibi görünen Bizans imparatoru II. Manuel'e nefes alma imkânı vermişti. Böylece Bizans başkenti düşmekten kurtulduğu gibi imparatorluğun ömrü de yarım asır daha uzamış oldu.⁷

Hatta Bayezid tehlikesinden kurtulan imparator II. Manuel, Osmanlılar karşısında avantajlı duruma geçerek şehzadeleri birbirine karşı tahrik edebilecek ölçüde hayati bir pozisyona yükseldi.⁸ Bu olay hem parlayan güç Osmanlı devletinin ve hem de yıldızı

¹ Yıldırım Bayezid'in Ankara yenilgisi hakkında bkz. Anonim Grekçe Kısa Kronik, 7/25, s. 70; 12/10, s. 111; 22/29, s. 184; 29/4, s. 214; 36/11, s. 292; 38/5, s. 304; 53/9, s. 380; 69/60, s. 538; 72a/13; s. 562; 75/1, s. 570; 94A/2, s. 630; 95/1, s. 634; 96/1, s. 635; 114/2, s. 683; Kroniklerin yorumu için bkz. P. Schreiner, *Byz. Kleinchroniken*, II, 370; Dukas (Grecu) 93.1-101.15; Sphrantzes 2.10-11.-Laon. Halkokondyles (Darko) I 145, 23-147.22; Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman*, 78; Neşri, *Kitab-ı Cihannüma*, I, 349-353; Hoca Sadeddin, *Tacü't-tevarih*, I, 260-283.

² Bayezid'in 1394-1402 tarihleri arasında devam eden Konstantinopolis kuşatması hk.da yazılmış tek monografik eser D. Hatzopoulos, *Le premier siège de Constantinople par les Ottomans de 1394 à 1402*, Montreal, 1995'in doktora tezidir. Kuşatmayı üç safhada izleyen tarihinin çok geniş bir kaynak spektrumu kullanmış olması verdiği sonuçları çok değerli kılmaktadır. Bu kuşatma sırasında başkent halkının maruz kaldığı sıkıntılar hk.da ayrıca bkz. D. Hatzopoulos, *The First Siege of Constantinople by the Ottomans and its repercussions on the civilian population of the city*, *Byzantine Studies*, X.1 (1983): 39-51.

³ II. Manuel o denli zor bir durumda idi ki 1390 yılından beri taht konusunda kavgalı olduğu yeğeni VII. Ioannes ile anlaşma yaparak başkentini idaresini ona bırakmak zorunda kalmıştı. İki Palaiolog arasındaki iç savaş için bkz. G. Ostrogorsky, *Bizans Devleti Tarihi*, 504-505; F. Dölger, "Johannes VII" 21-36; G. Kolias, «*αυταρσία*» 36-64; J. Barker, *Manuel II*, 69-80, 111, 144-145, 167-169; D. Nicol, *Last Centuries*, 291-292; I. Djuric, *Le crépuscule de Byzance*, Paris, 1996, 72-73, 79, 83-84.

⁴ II. Manuel'in Avrupa seyahati ve buradaki Osmanlı karşıtı diplomatik temasları için bkz. J. Barker, *Manuel II*, 200-238; D.Nicol, *Last Centuries*, 308-313, 318-319; I. Djuric, *Crepuscule*, 84-107.

⁵ Anonim Kısa Kronik 54, par. 9, s. 389 işgalci Dimirlekis (Timur)'in sultan Bayezid'i esir ettiğini kaydediyor; Aşıkpaşazade, 144-146 ve Münecimbaşı, 140, Bayezid'in 20 Zilhicce 804 (21 Temmuz 1402) Moğol askerleri tarafından esir edilip gece yarısı Timur'un çadırına götürüldüğünü yazıyorlar. Ayrıca bkz. Neşri, II 352-353; Hoca Sadeddin, 142-146 Bayezid'in atının tökezlemesi sonucu esir düştüğünü kaydediyor.

⁶ Anonim Kısa Kronik 54, par. 10, s. 389'e göre «Bayezid 9 Mart 1403 (6929 yılının 10. indikasyonunda)'de öldü.» Aynı kronik yanlışlıkla onun yerine oğlu Murad'ın sultan olduğunu yazar.

⁷ J. Barker, *Manuel II*, 246; E. Werner, *Geburt*, 181; A.E. Bakalopoulos, *Origins*, 138; K. Matschke, *Ankara*, 33-34.

⁸ Anonim Grekçe Kısa Kronik, 22, par. 28, s. 184'in ifadesine göre kurtulma ümidini tamamen yitiren Bizanslılar başkentlerinin anahtarlarını teslim etmek üzere Bayezid'e göndermiş ve sultanla buluşma umuduyla Kütahya (Κοτυαίο)'ya doğru yol alan bir elçilik heyeti gelen bu beklenmedik müjdeli haberle kente geri dönmüştü: «οἱ δὲ ἐν τῇ Πόλει λιμοκτονηθέντες, ὁ λαὸς ἔφυγεν, ἔλαβον δὲ τὰς κλεῖδας τῆς Πόλεως τινὲς τῶν ἀρχόντων καὶ ἐπορεύοντο ἐν τῷ Κοτυαίῳ πρὸς τὸν σουλτάνον (τοῦ) παραδοθῆναι τὴν Πόλιν.» Anonim Grekçe Kısa Kronik, par. 22, par. 30, s. 185: «Οἱ δὲ τὰς κλεῖδας λαβόντες τῆς Πόλεως ἄρχοντες ὑπέστρεψάν χαροποὶ. μὴνύσαντες δὲ τὸν βασιλέα κύρ Μανουὴλ ἦλθεν ἐκ τῆς Φραγκίας καὶ ἔλαβε τὴν Πόλιν βασιλεύων. τὸν δὲ κύρ Ἄνδρόνικον (!) ἔστειλεν ἐν Θεσσαλονίκῃ δεσπότην αὐτῆν. κάκει τέθηκεν ἅπαις.» Bu Bizans elçilik heyeti 1402 yılına tarihleniyor. Kroniğin yorumu için bkz. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II, 368-369; J. Barker, *Manuel II*, 215. Bizans başkentinin I. Bayezid döneminde gerçekleşen ilk Osmanlı kuşatması hakkında yapılan en yeni araştırma sonuçları D. Hatzopoulos, *Premier Siège*, 108-109'a aittir.

sönmekte olan Bizans devletinin kaderini tek bir darbeyle değiştirdi.⁹ Bununla birlikte, Bizans devleti bu avantajlı durumdan gerektiği gibi yararlanamamıştır. Bayezid'e karşı Timur, Batı Avrupalı hükümdarlar ve Pera Cenevizlileri¹⁰ ile ittifak arayışına giren Bizans bu tarihi fırsatı kaçırmıştır. Diğer yandan, Ankara savaşı öncesinde Osmanlı karşıtı politikayı savunan Pera Cenevizlileri¹¹ de aynı başarısızlığa imza atmışlardır.¹²

Yukarıda sözü edilen Hıristiyan güçlerinin yanı sıra Venediklilerin de Moğol zaferinin doğal sonucu olarak Osmanlılara karşı birleşmesi beklenirken bu gerçekleşmedi. Tersine, Hıristiyanların esaret altındaki sultanın oğullarıyla anlaşmak için birbirleriyle yarıştıkları bir döneme girildi. Hatta Cenevizli kaptanlar Timur'un askerlerinden kaçan Türk ordusundan geriye kalanları Boğazların karşı yakasına taşıyarak büyük kazançlar elde etmenin yolunu tuttular.¹³

⁹ 15. yy. Bizans tarihçilerinden Dukas, Grecu, 95'in daha sonraki dönemlerde yazdığına göre Tanrının tamamıyla mucizeyle olarak Firavun'u başka bir firavun aracılığıyla yenmiş ve onu denizin en derinine atmıştır; Bizans Konstantinopolis'inin Osmanlılarca kuşatılmasıyla ilgili anonim bir anlatı Bayezid'in mahvını Meryem Ana'nın tam zamanında gerçekleşen aracılığına bağlar. Bkz. P. Gautier, "Un Récit Inédit" 112-114; Ayrıca bkz. K. Matschke, Die Schlacht bei Ankara, 15, not. 38.

¹⁰ 28 Temmuz 1402'de gerçekleşen Ankara savaşından önce zaten Pera Cenevizlileri ile Bizanslılar'ın Timur ile temaslarını destekleyen Cenevizli podesta Janoto Lomelini, Karadeniz ve Sinop üzerinden Timur'un huzuruna Bizans imparatorunun temsilcisi sıfatıyla gönderildi. Bkz. N. Jorga, Notes et extraits, I, 73 vd. Bu elçilik hakkında başka bir Cenevizli Sagredo de bilgi veriyor. Bkz. M. Alexandrescu-Dersca, La campagne, 83. Büyük ihtimalle Pera donanmasının komutanı olarak Boğazların Türk kaçakların geçişini önlemek üzere bloke edilmesi işine de karıştı. Bkz. N. Jorga, Notes et extraits I, 63 vd; K. Matschke, Ankara, 42-43. Pera Cenevizlilerinin Ankara savaşı öncesinde Timur ile temasları ve ittifakı için ayrıca bkz. D. Hatzopoulos, Premier Siège, 107-109.

¹¹ Timur'un da Bizans başkentine ve Pera'ya elçilik heyeti gönderdiğini biliyoruz. 19 Ağustos 1401'de Trabzon'dan Pera'ya ulaşan Cenevizli gemi kaptanı Orado'nun raporuna göre, Trabzon'daki Cenevizlilerce silahlandırılmış olan bu gemide Timur'un iki elçisi de bulunuyordu: François isimli Dominiken keşiş ile bir 'Sarrasin'. Bu heyetin misyonu, Bizans imparatorluk naibi VII. Ioannes ile Pera Cenevizlilerini Türklerle anlaşma yapmamaya ikna etmektir. Elçiler, Timur'un tahıl hasatından sonra Bayezid'e saldırmayı planladığını ve o sırada Türklerin üzerine yürümek üzere yola çıktığını olduğunu bildiriyordu. Bu mesajı kuşatma altındakilere haber verdikten sonra elçiler Trabzon'a geri dönmeye hazırlandılar. Ancak, anlaşıldığına göre, elçilerin getirdiği mesaja rağmen Pera'daki bazı grupların bu mesaja önem vermeyip Bayezid ile barış taraftarı olduklarını öğreniyoruz. Timur'un 15 Mayıs 1402 tarihli mektubu, iki tara arasında tartışılan konular hakkında fakir sahibi olmamıza olanak veriyor. Bu sayede Moğol hanının Ceneviz yönetiminden istediği haracın ödendiğini, Cenevizlilerin Boğazları kapatarak Rumeli'deki Türk güçlerinin Anadolu'ya geçişini engellemek gibi karşı operasyonlara katılımının sağlandığını öğreniyoruz. Ayrıca, Pera yönetimi Timur'a bağlılığını göstermek için surlarına Moğol bayrağının çekiyordu. Bkz. D. Hatzopoulos, Premier Siège, 103, not. 356. 22 Mart 1401'de Timur'a gönderilen bir diğer Pera elçisi hk.da bkz. aynı eser, 103, not. 357.

¹² Venedik'in Levant bölgesindeki en büyük rakibi olan Cenova'nın bu dönemdeki duruşu pek açık değildir. Bu meseleyi ilk sorgulayan araştırmacı olan G. Pistarino, Chio dei Genovesi, 55 vd., Cenevizlilerin Timur'un Ankara yengisini Venedik'in zaferi olarak yorumlandığını ve bu nedenle Anadolu'dan Avrupa'ya kaçmak isteyen Türk askerlerine yardım ettiklerini yazar: K. Matschke, Ankara, 42-43'ye göre 1400 yılından sonraki dönemdeki Pera Cenevizlilerinin politikasına yön veren kişiler Bizans başkentini kuşatmakta olan Osmanlı tehdidine karşı Timur'u desteklemeye karar verdiler. Bu özellikle Pera podestası Janoto Lomellini için geçerliydi. Lomellini, 1399 yılında Bizanslı elçi Nikolaos Notaras ile birlikte anavatan İtalya'ya giderek Türklere karşı destek istedi ve ekonomik yardım topladı. Bu elçilik hk.da bkz. «Σύμμικτα: Επιστολή Μανουήλ Παλαιολόγου προς τους Σιεναιούς» *Neos Ellinonimion* 6 (1909) 102.

¹³ Pera Cenevizlilerinin savaş öncesi politikasına rağmen durumdan memnun olmayan ve Lomellini ile onun yakın çevresinin eğilimini eleştiren büyük bir kesimin, özellikle Levant sularında faaliyet yapan gemi kaptanlarının 1402 yılı öncesinde bile Bayezid ile ittifakın daha kârlı olduğunu düşündüklerini biliyoruz. Cenevizli gemi kaptanları Ankara savaşı sonrasında ortaya çıkan yeni fırsatları görerek şahsi kazanç hırslarını devletin daha yüksek stratejik planlarının üstünde tutarak sayıları giderek artan Türk kaçakları Boğazlardan Avrupa'ya geçirmeye başladılar. bkz. G. Pistarino, Chio dei Genovesi, 55 vd.; K. Matschke, Ankara, 45-46, iktidarın toprağa değil ticari faaliyete dayalı olduğu Ceneviz güçlerinin bu hareketini Levant'ta Venedik kadar güçlü olmamasına bağlıyor.

Diğer yandan, Timur'un Bayezid'in askeri operasyonlarıyla siyasi anlamda birleştirdiği Anadolu coğrafyasını eski sahipleri olan devrik Türk beylerine iade ederken esir sultanın tüm oğullarına temliknameler dağıtmak suretiyle her birini bir bölgenin hâkimi olarak tanıması Osmanlı siyasi birliğini parçalamıştır. Osmanlı şehzadelerinin süzereni sıfatıyla İsa'yı Bursa tahtına yerleştirdi. Mehmed Çelebi, Ankara savaşından kaçtıktan sonra kendisine bağlı kuvvetlerle birlikte savaştan önce sancak beyi olduğu Amasya'ya çekilmişti.¹⁴ Moğol hükümdarı, Mehmed'in bu bölgede kalmasına izin verdi. Ancak Mehmed'in bu bölgeye tamamiyle hâkim olabilmesi için bir dizi savaş vermesi gerektiğini de biliyordu.¹⁵ Bayezid'in diğer üç oğlu Yusuf, Mustafa ve Musa'ya bir toprak bağışlanmazken,¹⁶ henüz on yaşındaki Kasım ise herhangi bir bölge üzerinde hak iddia edecek yaşta değildi.¹⁷ Bu siyasi manzara, Timur Anadolu'da kaldığı sürece devam etti ve ülkesine döner dönmez tartışılır hale geldi. Ancak asıl sorun Osmanlı tahtına kimin oturacağıydı. İsa, diğer kardeşleri tarafından sultan olarak tanınmamıştı. Zaten hâkim olduğu bölge sadece Anadolu topraklarının bir bölümü ile eski başkentten ibaretti. Rumeli'nin idaresi Timur tarafından Bayezid'in en büyük şehzadesi Süleyman'a verildi. Bu şehzade, zaten savaş meydanından devlet erkânı ile birlikte kaçarak Rumeli'ye geçmişti.¹⁸ Süleyman, Rumeli'ye geçer geçmez buradaki statüsünü sağlamlaştırabilmesinin Hıristiyan desteğine bağlı olduğunu biliyordu ve o şekilde de davrandı.¹⁹

Aynı şekilde Hıristiyan güçler için de kendilerine en fazla çıkar sağlayan ve en az tehdit unsuru oluşturan şehzadeyi desteklemek politikalarının temelini oluşturuyordu.²⁰ Bizans, şehzade Süleyman'ın²¹ Şubat 1403'de²² Gelibolu'da taht naibi VII. Ioannes Palaiologos, Rodos şövalyeleri, Sakız Cenevizlileri, Naxos dükü I. Jacobo Crispo, Sırp despotu Stefan Lazarevic ve Venediklilerle²³ yaptığı anlaşma²⁴ sayesinde içinde imparatorluğun ikinci büyük kenti olan

¹⁴ Aşıkpaşazade, 144, 146-147; Neşri, I, 350-353; Hoca Sadeddin, 269.

¹⁵ Mehmed'in Tokat-Amasya bölgesindeki otoritesini korumak üzere yerel güçlere karşı verdiği bir dizi savaşın ayrıntılı anlatısı için bkz. Neşri, I, 368-407; H. İnalçık, «Mehemmed I» 974; N. Jorga, Geschichte, 320-322.

¹⁶ Şehzade Yusuf, Bizans başkentinde iken kentte çıkan bir veba salgını sonunda ölüm döşeginde vafitiz olarak hayata hıristiyan olarak gözlerini yumdu. Sphrantzes (Papadopoulos) 70.10-14, Yusuf'un Demetrios adıyla vafitiz edildiğini yazıyor: «... πέντε υἱὸν τοῦ ἀμῆρα Μπαγιαζήτου, ... καὶ τοῦ Ἰωσοῦφ, ὅς ἐγεγόνη καὶ Χριστιανὸς καὶ Δημήτριος ἐπωνομάσθη καὶ περὶ τοῦ θανάτου τοῦ βασιλέως κύρ Ἰωάννου ἐν τῇ Θεσσαλονίκῃ ...» Dukas, 113; şehzadenin adını vermeden Süleyman tarafından kızkardeşi Fatma Hatun ile birlikte iyi niet gösterisi olarak Bizans naip imparatoru VII. Ioannes Palaiologos'a teslim edildiğini yazıyor. Halkokondilis, 159.1-6; eserinin Bayezid'in şehzadelerinin maceralarından bahsettiği bölümünde Yusuf isminde bir şehzadeden bahsetmiyor. E.A.Zachariadou, Süleyman Çelebi, 269. Bayezid ile birlikte Moğollara esir düşen diğer şehzade Mustafa 1403-1413 döneminin olaylarında rol oynamayacak ve 1415'e kadar tarih sahnesine çıkmayacaktır.

¹⁷ H. İnalçık, «Mehemmed I» 974.

¹⁸ H. İnalçık, «Mehemmed I» 974; E. Werner, Geburt, 196; A. Ksanthinakis, Murad II, 74-75.

¹⁹ Süleyman'ın Hıristiyan dostu politikası için bkz. M.Alexandrescu-Dersca, La Campagne, 127; J. Barker, Manuel II, 223-228; E.A.Zachariadou, Süleyman Çelebi, 270, 272-273; D. Kastritsis, a.g.e., 78-80.

²⁰ A. Ksanthinakis, *Murad II*, 77-79.

²¹ Anlaşma metninde Süleyman'dan 'Mosorman Jhalabi' olarak bahsediliyor. Bkz. N. Jorga, Notes et extraits I, 58 vd.; G. Dennis, Treaty, 77; K. Matschke, Ankara, 40-41.

²² Antlaşmanın tarihlendirilmesi konusundaki eski tartışmalar için bkz. K. Matschke, Ankara, 40-41.

²³ Venedikliler Osmanlılara kaptırdıkları toprakların hepsini alamadılar. Süleyman onlara Atina'yı geri vermeyi taahhüt etti. Süleyman ayrıca Negrepont adasını ve onun karşısındaki anakaranın 5 km.lik kıyı şeridini (Türkçe Eğriboz) Venediklilere geri veriyordu. G. Dennis, «Treaty»; E.A. Zachariadou, «Süleyman Çelebi», not. 56. Venedikliler ve Osmanlılar karşılıklı olarak esirleri serbest bırakmaya söz veriyorlardı. Bkz. G. Dennis, Treaty, 80, 84; E.A. Zachariadou, «Süleyman Çelebi» 280-281. C. Imber, The Ottoman Empire, 58; N. Jorga, Geschichte, I 328-332.

Thessaloniki (Selanik) başta olmak üzere kaybettiği toprakları yeniden elde etme fırsatını kazanır.²⁵

Süleyman'ın Rumeli'de Hıristiyan desteği sayesinde sağlamlaştırdığı hâkimiyete karşılık Anadolu'da bulunan Mehmed ve İsa da var olma mücadelesi veriyordu. İktidarın bu parçalı görüntüsü, Ankara savaşı öncesinde siyaseten yekpareliği tecrübe etmiş Anadolu coğrafyasında şehzadeler arası bir iktidar savaşını mukadder hale getirecekti. Nitekim, Bayezid'in oğulları arasındaki taht mücadelesinin 1423 yılına kadar devam eden bir iç savaşa yol açması kaçınılmazdı. Timur'un Osmanlı idaresinde neden olduğu çok başlılığın ve parçalanmışlığın olabildiğince uzun süre devam ettirilmesi bu tarihten sonra Anadolu'daki Türk ve Balkanlar'daki Hıristiyan yönetimlerin başlıca hedefi oldu. Bunun ne pahasına olursa olsun başarılması özellikle son üç Bizans imparatorunun Osmanlılara yönelik politikasının mihenk taşı oluşturdu.

Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biri olan ve Fetret dönemi olarak bilinen dönemde meydana gelen Musa Çelebi isyanı (1409-1410), özel olarak incelenmemiş ve pek az monografik esere konu olmuş bir gelişmedir.²⁶

Musa Çelebi, 28 Temmuz 1402'de Sultan Bayezid ile Moğol hükümdarı Timurlenk arasında Ankara'daki Çubuk ovasında cereyan eden savaşa katılır ve Osmanlı ordusunun yenilgiye uğramasından sonra babasıyla birlikte esir düşer.²⁷ Musa Çelebi, 9 Haziran 1403'de ölen Bayezid'in vasiyetine uyularak ilk olarak Germiyanoglu Yakup Bey'in ve daha sonra

²⁴ Anlaşmanın orijinal metni için bkz. Diplomatarium II, 290; Anlaşma metnini ilk yayınlayan tarihçi J.Hammer-Purgstall, *Geschichte des osmanischen Reiches*, I, Pest 1833, 607 ve devamı'dır. Metnin değerlendirmesi için ayrıca bkz. G.T. Dennis, *Treaty*, 72-88; J. Barker, *Manuel II*, 224 vd., not. 43.

²⁵ Antlaşma ile Süleyman Bizanslılara Selanik kentini ve çevresini, yani Kalamaria bölgesini, Gallikos nehrinden Vardar ovası ve denize kadarki bölgeyi (*παρά Βάρδαρον*) bırakıyordu. Ayrıca, antlaşmayla Bizanslılar Marmara denizi (Propontida) ile Karadeniz kıyısındaki Mesembria hattı üzerindeki Panionion'a kadarki bölgedeki kaleleri aldılar. Son olarak, yeniden Palatioria ve Trakya'ya kadar uzanan bölgedeki kalelerin ve tuzlaların yanısıra Sporades adalarının (Skiathos, Skopelos ve Skyros) ile Anadolu'da adı belirtilmeyen bazı yerlerin yeniden efendileri oldular. Bizans tarafının anlaşmada sağladığı toprak kazanımlarıyla ilgili maddeler için bkz. *Diplomatarium Veneto-Levantinum*, II, 290; Valentini, *AAV*, III, 356; Anlaşma maddelerinin yorumu hk.da bkz. A. Vakalopoulos, «Les limites» 56-65, Dukas (Grecu) 127.23, 245.26: «... τον Στρώμονα χωρία πάντα πλὴν Ζετουνίου ...» ve Laon. Halkokondyles (Darko)'in anlatılarına dayanarak Bizanslıların egemenliklerini Zetounion (bugünkü Yunanistan'ın Lamia kenti)'a kadar genişlettiklerini savunuyor. Onu G. Dennis "Treaty" 77, not. 2 ve 81, not. 1 takip ediyor; E. Zachariadou, «Süleyman Çelebi» 277-279; K. Setton, 309-310; N. Jorga, *Geschichte*, I, 328; J. Barker, *Manuel II*, 225-226, not. 43; Ayrıca bkz. K. Matschke, *Ankara*, 56-64.

²⁶ Musa ve hareketini Bizans, Sırp ve Latin kaynakları kadar Osmanlı kaynaklarının bilgilerini de kullanarak inceleyen en kapsamlı monografik çalışma N. Filipoviç, *Princ Musa i Sejh Bedreddin*, Sarajevo, 1971'in eseridir. Bunun dışında P. Nasturel, *Une victoire du voevode Mircea l'Ancien sur les Turcs devant Silistra*, *Studia et Acta Orient*, I (1957) 239-247, Musa dönemine ışık tutan önemli bir incelemedir. Bunun dışında A. Ksanthinakis, *Murad II*, 69-79'in esasen II. Murad dönemini inceleyen doktora tezi Fetret döneminin Musa olayıyla ilgili evresine de değinerek bugüne kadar kabul edilen basmakalıp düşüncelerden farklı bir yorum getiriyor. Bayezid'in şehzadeleri arasındaki taht kavgalarını tüm evreleriyle inceleyen ve Musa olayına da yer veren tek ve en son çalışma D. Kastritsis, *The sons of Bayezid*, Leiden, 2007'in doktora tezidir. Ayrıca bkz. P. Schreiner, *Kommentar*, 392-394.

²⁷ Anonim Kısa Kronik 95, par. 1, s. 634 (6910 yılının 10. indiksiyonunda) bir Cuma günü Timur'un karşısında yenilen Bayezid'in oğluyla birlikte esir edildiğini kaydediyor. Bu oğul Musa olmalıdır. Hoca Sadeddin, 290 savaş meydanından kaçanların şehzadelerin arasında İsa Çelebi'nin de bulunduğunu yazıyor; Münecimbaşı, 142.; Ayrıca bkz. Nizameddin Sami, *Zafername*, 310; Anonim Grekçe Kronik, 105, Timur'un Bayezid ile birlikte dört oğlunu da esir ettiğini, ancak oğulların bir şekilde esaret hayatından kaçarak kurtulduğunu yazıyor. H.A. Gibbons, *Foundation* 254; M Alexandrescu, *La Campagne*, 130; C. Imber, «Musa Celebi» 644.

Anadolu'da güçlenmiş olan kardeşi Mehmed Çelebi'nin²⁸ vesayetine verilir.²⁹ Neşri'ye bakılırsa, Mehmed'in güvenini kazanan Musa, onun izni ve desteğiyle geçtiği Rumeli'de Süleyman Çelebi'nin iktidarına karşı savaşır, ancak payitaht Edirne'yi ele geçirip Rumeli'ye egemen olduktan sonra (1411) Mehmed'e itaatten vazgeçer. Bunun üzerine iki kardeş arasında üç yıl sürecek bir iktidar kavgası patlak verir. Musa, Bizans başkenti surları dışında yapılan ilk savaşta üstünlüğünü korusa da bugünkü Bulgaristan'ın Samokov kentine yakın bir yerdeki Çamurlu düzlüğünde gerçekleşen ikinci savaşta yenilmekten kurtulamaz ve idam edilir (1413). Böylece, Osmanlı tarihinde yeniden toparlanma dönemi olarak kabul edilen I. Mehmed devri (1413-1421) başlar.³⁰

Musa'nın Rumeli'de iktidarı elde edişinin çok sayıda Hıristiyan ve Müslüman güçlerin ortaklaşa ve organize eyleminin sonucu olduğu aşikârdır. Böyle bir yorum, Osmanlı kaynaklarının anlatılarının etkisiyle Musa'nın iktidara yükselişi sonrasındaki Hıristiyan-karşıtı politikalarıyla çelişiyor gibi görünebilir. Ancak, şehzadenin bu başarısının altında, Osmanlı birliğinin yeniden sağlanmamasını temel strateji olarak kabul eden Balkanlar'daki Hıristiyanlar ile Anadolu'daki Müslüman- Türk ittifakının etkisi oldukça berrak şekilde tespit edilir. Yakın zamanlara kadar Osmanlı tarih yazımında hem Osmanlı hem de Bizans kaynaklarındaki bilgilere dayanılarak Musa Çelebi'nin Balkanlardaki kariyerinin başlamasında sadece Vlah

²⁸ Dukas, 113.18-26'tan öğrendiğimize göre, Ulubad savaşından sonra Mehmed'in karizması o denli güçlenmişti ki Anadolu'daki Galatya bölgesini fethettiği gibi küçük kardeşi Musa Çelebi'nin vesayetini alabildi: «... ὁ μὲν Μεχμεὲτ ἐν Ἀγγύρα ἦν τῆς Γαλατίας, ἐπεὶ οὐκ εἶχε κληρονόμον ἢ ἐπαρχία· ἦν δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μωσῆς μετ' αὐτοῦ ἐπὶ παιδαρίσκος ὢν. ... Ὁ δὲ Μεχμεὲτ ἦν μεγαλυνόμενος ἐν Γαλατία.»; D. Kastritsis, a.g.e., 91-92, not. 27, E.A. Zachariadou ile yaptığı görüşmeye dayanarak yukarıdaki kronikte geçen 'μεγαλυνόμενος' kelimesinin «büyüklendi» (παυνεύτηκε) olarak değil «durumunu güçlendirdi» olarak anlaşılması gerekir. Tarihçi, bu pasajın büyük ihtimalle Dukas'ın Osmanlı şehzadelerinin 1403 civarında Anadolu'daki faaliyetleri gibi zamansal olarak pek aşına olmadığı olayları aktarmak konusundaki başarısız bir çabası olduğunu savunuyor.

²⁹ Şerefeddin Ali Yazdi IV 65-67; Halkokondilis, 154.16-18, Musa'nın Timur'un yanındaki esaret döneminden sonra serbest bırakılıp ülkesine gönderildiğinden bahsederken ara döneme değinmeden Kastamonu ve Sinop üzerinden Dakia'ya Mircea'nın yanına geçtiğini yazar: « δὲ παῖς αὐτοῦ (Bayezid), ἀφεθεὶς ὑπὸ βασιλέως Τεμήρω ἐπὶ τὴν πατρῶαν χώραν ἀφίκετο. 160.8-13: Μωσῆς μεμαθημένος καὶ ἀφεθεὶς ὑπὸ Τεμήρω βασιλέως ἐκομίζετο ἐπὶ τὴν πατρῶαν χώραν καὶ ἐπὶ θαλάττης. ἀφικόμενος δὲ ἐπὶ τοὺς Ὀμουρέω παῖδας τοὺς Μουσουλμάνεω πολεμίουσ διὰ τὴν πρὸς τὸν Ιουσοῦν αὐτῶν συμμαχίαν, ἐπὶ Σινώπην τὴ καὶ Κασταμόνα, καὶ ἐντεῦθεν ἐπὶ Δακίαν διαβάς διὰ τοῦ Εὐξείνου πόντου καὶ ἐπὶ Μύρξαν τὸν Δακίας ἡγεμόνα ...»; Dukas, 123.1-4, Musa'nın esaretinden hiç bahsetmeden kardeşi Mehmed'in yanında Galatya'nın Ankara kentinde bulunurken Sinop hakimi Spentiyar'ın yardımıyla Vlahya'ya geçtiğini yazmakla yetiniyor: «Ὁ δὲ Μωσῆς, ὄν ὁ λόγος φθάσας ἐδήλωσεν, διάγων μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Μεχμεὲτ ἐν Ἀγγύρα τῆς Γαλατίας καὶ φυγῶν ἤκε ἐν Σινώπῃ ἡγεμονεῦοντος Σπεντιάρ τοῦ Τουρκομάνου. Φιλοξενήσας οὖν αὐτόν, ὡς ἔδει, ἐζήτησε περᾶσαι Μωσῆς τὴν περᾶσαν τοῦ Εὐξείνου Πόντου, τὰ πρὸς Βλαχίαν»; Phrantzes, 90.20a-92.21; İdris Bitlisi, vr. 245a; Behiştî, 66; Aşıkpaşazade, Âlî bey neşri, 81; Neşri, 428-431; Oruç b. Adil, 39; Âlî, V, 119; Hoca Sadeddin, II, 40-45; Münecimbaşı, 155-156; J. Hammer, Geschichte, 341-342, Rumeli'ye çıkma planı için J. Hammer, Geschichte, I, 346-347, Musa'nın Rumeli'ye hakim olmasından son yenilgisine kadarki kariyeri için bkz. J. Hammer, Geschichte, 347-351; Rumeli'ye çıkması için bkz. J. Jorga, Geschichte, I, 347; J. Zinkeisen, Geschichte, I, 402, 426-427; İ.H.Uzunçarşılı, 336; H.A. Gibbons, Foundation 256; R.Mantran, 73; H. İnalcık, «Mehammed I» 974 ve C. Imber, «Musa Çelebi» 644, Musa'nın 1403-1409 yılları arasında Mehmed'in vesayeti altında bulunduğunu ve aynı yıl onun iznini alarak İsfendiyoğlu Mübarizüddin'in yanı sıra Karaman beyi Mehmed'in yardımıyla Vlahya'ya geçtiğini yazarlar; C. Imber, Ottoman Empire, 67.

³⁰ Musa Çelebi'nin Rumeli'ye hakim olmasından Çamurlu savaşında yenilmesine kadarki kariyeri için bkz. Zinkeisen, Geschichte, 430-443; J. Hammer, GOR, I, 388-389, 392-399; J. Jorga, Geschichte, I, 347; St. Stanojevic, «Biographie» 440-446, 449-453; N. Filipović, *Princ Musa*, 132, Musa Çelebi isyanının politik ve sosyal yönlerine dikkat çeken ilk tarihçidir. Filipović'e göre, P. Wittek, «Défaite» 1-34'in dışındaki Batılı tarihçiler Türkçe'yi bilmediklerinden Musa'nın faaliyetlerini yorumlamakta başarısız oldular; Musa olayını basit bir şehzade isyanı gibi değerlendirdiler. İ.H. Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 335-345; Filipović, Türk tarihçilerin de Osmanlı sarayının düşüncesinin birer temsilcisi olan Osmanlı tarihçilerinin olumsuz yaklaşımını aynen takip ederek konuyu tüm yönleriyle değerlendiremediler.

voyvodası Mircea'nın rolü olduğu kabul ediliyordu.³¹ Bununla birlikte, iki Bizans kaynağının tanıklığına rağmen Musa'nın yükselişinde Bizans imparatoru II. Manuel Palaiologos'un rolü üzerinde pek durulmamıştır. Bizans kaynaklarında bulunan yeni bilgiler Osmanlı kaynaklarının etkisi altında inşa edilen klasik tarih yazımında iddia edilen aksine Musa'nın Balkanlar'daki kariyerine başlarken sadece Türk beylikleri ile voyvoda Mircea ve Rumeli'deki gazilerin desteğini almadığını gösteriyor. Söz konusu Bizans kaynakları, şehzadenin, Bizans ve Sırp yardımını da aldığını şüpheye yer bırakmayacak şekilde ele verir. Hatta aynı kaynaklarda Balkanlardaki Hıristiyanların yardımını alabilmenin yolunun, Bizans imparatoru II. Manuel Palaiologos ile ittifaktan geçtiğini şehzade Musa'nın anladığı açık şekilde görülür. Ayrıca, bu kaynaklarda Musa'nın Rumeli'ye geçmesine izin veren Mehmed'in Manuel ile temasa geçilerek desteğinin sağlanmasında kadim Karaman-Bizans-Candarogulları ittifakının kilit rol oynadığı ima edilir. Yine bu kaynaklar sayesinde bu ittifakın tek seferlik olmadığı, aksine Osmanlı tarihindeki başka şehzade isyanlarında da devreye girdiği kanıtlanıyor.³²

İÇ SAVAŞIN DÖNÜM NOKTASI: MEHMED ÇELEBİ'NİN MUSA OPERASYONU

Ankara yenilgisinden sonra Hıristiyan güçlerin daha fazla avantaj sağlayabilecekken bunda başarısız olduğunu yukarıda belirtmiştik. Özellikle Bayezid'in oğullarıyla anlaşmak için acele eden devletlerin arasında İtalyan kent cumhuriyetleri başı çekiyordu. Karadeniz'de ticari kolonilere sahip bulunan Cenova cumhuriyetine bağlı kaptanlar şahsi kazanç hırsına kapılarak Moğolların önünden kaçan Türk göçmenlerini gemilerle Boğazlardan Avrupa'ya taşımaya başladılar. Cenevizlilerin bu işten sağladığı kârlar çok geçmeden Ege ve Akdeniz sularının kontrolünü elinde tutan Venedikli³³ ve Bizanslı³⁴ gemi kaptanlarını da bu işe soktu.

Bu göçmenlerin arasında Yıldırım Bayezid'in en büyük oğlu Süleyman Çelebi de bulunuyordu. Süleyman, savaş meydanından vezir-i azam Çandarlı Ali Paşa ve diğer bazı devlet adamlarının yardımı ve rehberliğinde kaçmayı başarmıştı. Timur'un askerleri yetişmeden önce Bursa'ya giderek ailenin en küçük şehzadesi Kasım Çelebi ile kızkardeşi Fatma Hatun'u ve hazinenin bir kısmını yanına alarak alelacele devletin Avrupa topraklarının idaresini ele geçirmek üzere Rumeli'ye geçmek istedi. Süleyman'ın savaş sonrası hareketleri hakkındaki bilgileri özellikle bir Anonim Grekçe Kısa Kronikten öğreniyoruz. Buna göre,

³¹ Musa için D. Nicol, *Last Centuries*, 326-327; I. Djuric, *Le crépuscule de Byzance*, 145-147.

³² Mehmed Çelebi'nin Balkanlar'daki Hıristiyan devletlerle yapmış olduğu 'gizli', çok taraflı ve uzun soluklu ittifak kadar Karamanoğulları ile girmiş olduğu ittifak da Musa'nın Rumeli'ye geçirilmesinde çok önemli rol oynadı. Hatta Mehmed'in Musa'yı ancak bu ittifak sayesinde sağlayabildiği Bizans desteği sayesinde Rumeli'ye geçirebildi. Bu olayda kilit rolü üstlenen Bizans imparatoru II. Manuel'in de yer aldığı ve aslında Osmanlı devletinin zayıf ve parçalanmış görmeyi hedefleyen bu çok uluslu ittifakla ilgili bilgiler Osmanlı kaynaklarına yansımaya da Bizans kaynakları sayesinde açığa çıkıyor. Bunun yanısıra bu ittifakın sadece Musa Çelebi olayında değil Düzmece Mustafa ve Küçük Mustafa isyanlarında da devreye girdiği anlaşılıyor.

³³ Delaville le Roulx, *France en Orient*, I, 390; M. Alexandrescu-Dersca, *La Campagne* 83-84; J. Barker, *Manuel II*, 218.

³⁴ Moğol istilası altındaki Anadolu'dan Rumeli'ye kaçan göçmenlerin sayısı ve kökeni hk. da çok fazla bir bilgimiz yok. Bu konuda Anonim Grekçe Kısa Kronik 49, par. 10, s. 352, şu ifadeleri kullanıyor: «28 Temmuz 1402 (?) tarihinde gününde Toumyrlas (Timur) emiri (Bayezid'i) yendi ve ona ait şehirleri ve ülkeleri ele geçirdi ve onları yağmaladı, ben Dionysios o sırada Konstantinoupolis'de bulunuyordum, ve her cinsten ve her milletten ve her dilden insanın kaçarak gördüm Konstantinoupolis'e sığınması gibi garip bir manzaraya şahit oldum ...»; Kroniğin yorumu için bkz. P. Schreiner, *Byzantinische Kleinchroniken*, 370; ayrıca bkz. *Leben und Taten der türkischen Kaiser*, 46; N. Jorga, *Notes I*, 140; K. Matschke, *Ankara*, 111, not. 393.

şehzade Rumeli'ye Gelibolu üzerinden ve 29 Ağustos 1402'de geçti.³⁵ Kronik, Süleyman'ın yanında diğer kardeşi İsa Çelebi'nin de bulunduğunu aktaran tek kaynak özelliğini taşımaktadır.³⁶

Başka bir Bizanslı tarihçi, Dukas, Bayezid'in şehzadelerinden Mehmed'in Anadolu hâkimiyeti uğruna kardeşi İsa karşısında giriştiği mücadeleyi anlatırken Osmanlı tarihçisi Neşri'nin bilgileriyle oldukça paralel bilgiler veriyor. Dukas'a göre, Mehmed'in kardeşi İsa karşısında kazandığı zaferlerle elde ettiği prestij o denli büyüktür ki Ankara'yı ve tüm Galatya bölgesinin geriye kalanını fethedebilmiştir. Dukas, yine Neşri ile ittifakla diyor ki; İsa Çelebi, Bizans başkentinde bir süre kaldıktan sonra Anadolu'ya döndü ve «ἦν πλανώμενος ἔνθεν κακεῖθεν, μὴ ἔχων αὐθεντίαν» (hiçbir hükmü/ya da otoritesi olmaksızın oradan oraya dolaştı durdu).³⁷

Dukas'ın ve Neşri'nin ifadesini destekleyen ve hatta tamamlayan bir Anonim Grekçe Kısa Kroniğe göre “οἱ δύο ἀδελφοὶ Ἑσάμπεϊς καὶ Κυριτζῆς ἐνώσαντες³⁸ καὶ πολέμου

³⁵ Bkz. Anonim Grekçe Kısa Kronik 95, par. 3, s. 634, olayı 29 Ağustos 1402'ye tarihlüyor. Kronik, Süleyman'ın Rumeli'ye Gelibolu üzerinden geçtiğini aktarıyor. Cenevizli Gerardo Sagredo'nun tanıklığına göre, Süleyman, Ceneviz gemilerinin yardımıyla hatırı sayılır büyüklükte bir ordunun başında Gelibolu'ya kaçar. Bkz. A. Alexandrescu-Dersca, *La Campagne*, 147, 130 ve G.T. Dennis, «Treaty» 72-88. Osmanlı kaynakları, bu olayın kesin tarihini vermiyorlar. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II, 373-374, anonim kısa kroniğin tarihlendirmesini kabul ederse de Süleyman'ın Gelibolu üzerinden geçtiği bilgisini şüpheli bulur; C. Imber, *The Ottoman Empire*, 56, Süleyman'ın Avrupa'ya Bizans başkenti yakınlarından bir yerden geçtiğini ileri sürer; 3 Ağustos'da Bursa'dan kaçan ve aynı ayın 22'sinde Konstantinopolis'e ulaşan, yani aynı tarihlerde şehzadeyle aynı bölgede olan Gerardo Sagredo'ya göre Süleyman Rumeli'ye 'Mierete' adlı bir yerden geçti. Bkz. M. Alexandrescu-Dersca, *La campagne* 130, bu bölgenin Bizans başkentinin karşısında Anadolu kıyılarındaki Maltepe bölgesi olması gerektiğini savundu; E.A. Zachariadou, «Süleyman Çelebi» 269-270, Sagredo'nun bahsettiği yerin Anadolu'da değil Rumeli'de olduğunu ileri sürerek Alexandrescu-Dersca'nın bu teorisini tamamen reddeder. Tarihçi, Süleyman'ın Mierete adlı bu bölgede Avrupa'ya geçtiğini iyi teçhiz edilmiş Gelibolu kalesine yöneldiğini savunur; T. Gökbilgin, «Süleyman Çelebi» 179-180'nin daha eski iddiasına göre; Süleyman, Rumeli'ye Anadoluhisarı üzerinden geçti; C.E. Bosworth, «Süleyman Çelebi» 843, şehzadenin Ceneviz gemileriyle Avrupa'ya geçtiğini İstanbul boğazından geçtiği görüşünü kabul eder; J. Hammer, *GOR*, I, 341, ve İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, I, 316 ittifakla Süleyman'ın Rumeli'ye geçerken Bursa'dan aldığı Bayezid'in haremını Yenişehir'de bıraktığını; haremın daha sonra Süleyman'ın peşinden giden Moğol askerleri tarafından esir edildiğini ve Kütahya'ya götürüldüğünü yazarlar.

³⁶ Bkz. Anonim Grekçe Kısa Kronik 95, par. 3, s. 634: «Τῆ κ' τοῦ αὐγούστου, τῆς ἰνδικτιῶνος ι', τοῦ ς' ἔτους, ἐπέρασεν ὁ υἱὸς τοῦ Παγιαζῆτη, ὁ Μουσουλιὰν τζαλαπῆς, μετὰ τοῦ ἀδελφοῦ αὐτοῦ Ἑσαμπεῖς εἰς τὴν Καλλιπολι.» Bu kroniğin değerlendirmesi için bkz. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II, s. 373-374.

³⁷ Bkz. Dukas, 113.18-26: «Οἱ δὲ καταλειφθέντες ἐν τῇ εἰσῆτι τοῦ Παγιαζῆτη υἱοί, ὁ μὲν Μεχεμέτ ἐν Ἀγγύρα ἦν τῆς Γαλατίας, ἐπεὶ οὐκ εἶχε κληρονόμον ἢ ἐπαρχία· ἦν δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Μωσῆς μετ' αὐτοῦ ἔτι παιδαρίσκος ὢν. Ὁ δὲ Ἑσῆς ὁ ἕτερος ἦν πλανώμενος ἔνθεν κακεῖθεν, μὴ ἔχων αὐθεντίαν· ὁμοίως καὶ Μουσταφᾶς. Ὅθεν στεῖλας ὁ Μεχεμέτ τινα μεγιστάνων τοῦ πατρὸς αὐτοῦ Τεμηρτῆς ἐπονομαζόμενον ἐξ Ἀγγύρας, διάγοντα τότε τὸν Ἑσῆν ἐν τοῖς μέρεσιν ἐκεῖνοις, καὶ συνάψας πόλεμον μετ' αὐτοῦ ἀπέτεμε τὴν κεφαλὴν αὐτοῦ. Ὁ δὲ Μεχεμέτ ἦν μεγαλυνόμενος ἐν Γαλατία.» D. Kastritsis, *Sons of Bayezid* 91-92, not. 27, E. Zachariadou ile görüşmesine dayanarak 'μεγαλυνόμενος' kelimesinin «büyüklendi» (παινεύτηκε) olarak değil «durumunu güçlendirdi» olarak anlaşılması gerekir. Tarihçi, bu pasajın büyük ihtimalle Dukas'ın Osmanlı şehzadelerinin 1403 civarında Anadolu'daki faaliyetleri gibi zamansal olarak pek aşına olmadığı olayları aktarmak konusundaki başarısız bir çabası olduğunu savunuyor.

³⁸ E. Zachariadou, «Κυριτζῆς»'in Çelebi kelimesinin Yunanca karşılığı olduğunu ve İsa'nın kardeşi olarak gösterilen Kyritzes'in Süleyman olabileceğini iddia ediyor. Bununla birlikte Kastritsis, a.g.e., 94, bu teoriye karşı çıkarak tüm Bizans kaynaklarında bu terimin Mehmed için kullanıldığını Süleyman için ise Musurmanis ya da Musulman gibi isimlerin kullanıldığını hatırlatıyor. Tarihçiye göre, Kyritzes Mehmed ise bu durumda «ἐνώσαντες» kelimesiyle kastedilen bir ittifak olamaz, çünkü Mehmed ile İsa düşmandılar. Aksine, iki kardeşin aynı safta birleştiği ve bir savaşa katıldıkları anlamı çıkabilir. O zaman birleşen iki şehzadenin Süleyman ve İsa olması icap eder. D. Kastritsis, a.g.e., 95-96'e göre eğer kroniğin «Kyritzes» tabiriyle kasdedtiği kişi Zachariadou'nun ileri sürdüğü gibi, emir Süleyman ise o zaman kronikte geçen «ἐνώσαντες» kelimesiyle büyük olasılıkla Süleyman ile

συνάφθεντος μεγάλου ἔπεσεν ἐκεῖσε τῶν Ἀγαρηῶν (πλήθος) ὥσει χιλιάδες ε΄.³⁹ Yani «Εσεμπέης (İsa) ve kardeşi Κυριτζής (Mehmed) babalarının ölümünden sonra karşılaştılar ve aralarında çıkan savaştan sonra 5000 Türk öldü. İsa, Nikomedia (İzmit)'ya⁴⁰ sığındı ancak sakinleri tarafından şehre kabul edilmedi ve buradan Konstantinopolis'e gitti. Oraya sığınmak için dizlerinin üstünde Hıristiyanların en dindar imparatorunun Ioannes Palaiologos'un ayaklarına kapandı.»⁴¹ Daha sonra 'Εσεμπέης (İsa) bazı mektupların yardımıyla kardeşi Kyritzēs (Mehmed)'in yaptığı barış sayesinde Anadolu'ya geri gönderildi. Ancak, Kyritzēs, anlaşmanın gereklerini yerine getirmek istemiyordu. Tek isteği İsa'nın öldürülmesiydi.»

İşte bu noktada Neşri'nin kaydı anonim kısa kroniğin anlatısını anlamlı hale getiriyor. Neşri'ye göre, Süleyman, İsa'nın yenilgisinden ve Mehmed'in başarılarından dolayı kaygılıdır. Mehmed'in Bursa tahtını ele geçirmesinden sonra Anadolu'ya geçip duruma el koymak ve Mehmed ile karşılaşmak ister. Ancak danışmanları buna karşı çıkar. Bunlar, Süleyman'a Timur'un karşısında bile ayakta kalmayı başarabilmiş olan Mehmed'in gücünü küçümsememelerini öğütlerler. Özellikle Çandarlı Ali Paşa, şehzadeye Anadolu'ya bizzat gitmek yerine Mehmed ile savaşması için İsa'yı göndermesini tavsiye eder. Böylece iki kardeş güçlerini tüketecek ve Süleyman'ın Anadolu'daki işi daha da kolaylaşacaktır. Süleyman'ın danışmanları Konstantinopolis'e sığınan İsa'nın Anadolu'ya geçip Mehmed'e karşı savaşabilmesi için şehzade İsa'nın serbest bırakılmasını Bizanslılardan istemeye karar verirler. Böylece, Süleyman, Konstantiniyye tekfuruyla temasa geçer. Süleyman'ın mektubunu alan tekfur teklifi kabul eder. Yapılan anlaşmayla imparator İsa Çelebi'nin gitmesine izin verir. İsa, kardeşinin Bizans başkentine gelen elçisiyle birlikte Gelibolu üzerinden Boğazları geçerek eski Karesi beyliği topraklarına hâkim olur.⁴²

kardeşi İsa arasında diğer kardeşleri Mehmed'e karşı yapılan ittifak kastediliyor olmalıdır. Tarihçi, bu durumda, «ἐνώσαντες» kelimesinin güçlerin birleş(tiril)mesi anlamına gelebileceğini ve Süleyman'ın İsa'nın yanında Ulubad (Lopadion)'da Mehmed'e karşı savaşmaları için bazı kuvvetler sağladığı şeklinde yorumlanabileceğini belirtir. Bu savaş tüm bölge için önemli sonuçları olan bir olaydı.

³⁹ Anonim Grekçe Kısa Kronik 12, par. 12, s. 113.

⁴⁰ Hoca Sadeddin, 11'nin anlatısına göre, İsa Çelebi, İznik ve Yenişehir'den geçerek Yalova üzerinden Bizans başkentine gitti; Anonim Grekçe Kısa Kronik 12, par. 12, s. 113'in ilginç anlatısına göre; Ankara savaşından kaçan İsa'nın sığınma talebi İzmit (Nikomedia) halkınca kabul edilmedi. Neşri İzmit'de geçen bu olaydan bahsetmese de, İsa'nın Anadolu'ya dönüşünden sonraki dönemde başka yerlerde geri çevrildiği başka olaylar aktarıyor. Osmanlı ve başka Türk kaynakları başka Osmanlı şehzadelerinin başına gelen benzer örnek olaylar aktarırlar.

⁴¹ Anonim Grekçe Kısa Kronik 12, par. 12, s. 113-114, Neşri'nin anlatısını doğruluyor; E. A. Zachariadou, «Süleyman Çelebi» 283-286 ve not. 80-82, söz konusu tarihi gelişmeleri gözönünde bulundurarak kısa kronikte sözü edilen şehzadenin Mehmed olduğunu kuşkuyla yer bırakmaksızın ispatlıyor. Tarihçinin görüşüne göre; kronikteki Kyritzēs'in Grekçe'de «genç efendi» anlamına geldiğini ve Çelebi kelimesine karşılık geliyor; bu yüzden Çelebi kelimesi, Venedik kayıtlarına da genellikle Süleyman Çelebi'yi kastedecek şekilde «Zilapo» olarak yansıdığından kroniğin burada 'Kyritzēs' ile Süleyman olduğunu öne sürüyor. Bununla birlikte, C. Imber, *The Ottoman Empire* 64-65, tam aksi bir görüş dile getiriyor ve bu Yunanca ünvanın tüm şehzadeler için kullanılabileceğini düşünüyor; çünkü batılı kaynaklarında gösterdiği üzere Süleyman'ın 1403 yılında Rumeli'deki fetihlerle uğraştığından Anadolu'da olabilecek bu şehzadenin sadece Mehmed Çelebi olabileceğini düşünüyor. Kastritsis, a.g.e., 93-94, kısa kroniğin Neşri'nin yaptığı gibi bir tarafı haklı çıkarmak için olayları değiştirmedikleri için önemli olduğunu, bu arada bu kroniğin Ulubad savaşı hakkındaki bilgilerinin Neşri'ninkilerle uyduğuna işaret ediyor. Gerçekten de İsa'nın yenilgisi ve savaş meydanından firarı, Bizans başkentine sığınması ve orada VII. Ioannes Palaiologos tarafından kabulü gibi bilgiler hepsi savaşın asıl imparator II. Manuel'in Avrupa'dan dönüşünden önce (9 Haziran 1403); Bayezid'in ölümünden bahsedilmesi tasvir edilen savaşın sultanın öldüğü 9 Mart 1403'den sonra gerçekleştiğini anlamamızı sağlıyor. Kısa kroniği verdiği tüm bu bilgiler bahsedilen savaşın Ulubad savaşı olduğu sözcüğüne götürüyor. Kroniğin yorumu için bkz. P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II, 377-378.

⁴² Neşri, *Cihannüma* II, 432-435.

Neşri'nin Bizans imparatoru II. Manuel ile Süleyman arasındaki ilişkiler hakkındaki bu kaydı Dukas tarafından da destekleniyor. Dukas'a göre, Süleyman, işgal altındaki Bizans topraklarını iade etmesi karşılığında imparator Manuel'i bir antlaşma yapmaya ikna etmeye çalışır.⁴³ Burada kastedilen ayrıntı, Şubat 1403'de Süleyman'ın Gelibolu'da Bizans taht naibi VII. Ioannes ve diğer Hıristiyan güçlerle yaptığı anlaşmadan ayrı bir anlaşmadır. Kastritsis'e göre Neşri'nin dikkat çektiği anlaşma hakkında kısa kronikten başka bir kaynak dışında bir kayıt bulunmuyor.⁴⁴

İsa'ya karşı verdiği dört savaşın sonunda galip gelen taraf Mehmed Çelebi oldu. Bu galibiyetlerin kazandırdığı karizma ve prestij şehzadenin çok geçmeden Osmanlı devletinin Anadolu topraklarından geriye kalanına hakim olmasına ve ülkenin doğusundaki beylikleri bertaraf ederek idari alanını genişletmesine yardım edecekti.⁴⁵ Yukarıda bahsedildiği gibi Mehmed'in bu başarıları Rumeli'de hakim olan ağabeyi emir Süleyman'ı huzursuz

⁴³ Dukas, 111.17-113.1: «Ο δὲ Μουσουλιμᾶν περάσας ἐν τῇ δούσει εἰσήλθεν ἐντὸς τῆς Πόλεως· πίπτει ἐν τοῖς ποσὶ τοῦ βασιλέως. –Δοῦς αὐτῷ καὶ ὀμήρους ἕνα τῶν ἀδελφῶν αὐτοῦ τῶν ἀνήβων καὶ μίαν τῶν ἀδελφίδων Φατμάκατον ἐπονομαζομένην, ὑποσχεθεὶς δοῦναι τῷ βασιλεὶ τὴν Θεσσαλονίκην καὶ τὰ τοῦ Στρυμόνος ἄχρῃ αὐτοῦ Ζητουνίου καὶ τὴν Πελοπόννησον, τὰ δὲ τῆς Πόλεως πέριξ ἀπὸ Πανίδου μέχρι Ἱεροῦ Στομίου καὶ ἀπὸ τοῦ Ἱεροῦ Στομίου Βάρνας ἅπαντα τὰ παράλια κάστρα τὰ ἐν τῷ Εὐξείνῳ Πόντῳ κείμενα, ὃ δὲ βασιλεὺς εἰρηναίαν κατὰστασιν ποιήσας καὶ αὐτὸν ἐν Ἀδριανούπολει πέμψας ...»; G. Dennis, «Treaty» 77; A.E. Bakalopoulos, «Límites» 60; D. Hatzopoulos, *Premier Siège*, 112, Dukas'ın anlatısına dayanarak Manuel'in başkentine dönmelerinden sonra Süleyman ile başka bir antlaşma daha imzaladığını ileri sürüyor; D. Kastritsis, a.g.e., 92-93, bu durumda bir anakronizm var, çünkü İsa'nın yenilgisinden aylar önce Süleyman ile Bizans arasında bir anlaşma yapılmıştı Tarihçiye göre, emir Süleyman, Ulubad savaşından sonra Bizans'a Gelibolu antlaşmasındakinden daha fazla sözler verdi, çünkü İsa'nın ellerinde tutmaları Bizanslılar açısından kesinlikle büyük bir avantajdı. O Kastritsis, İsa ile Süleyman'ın olası ittifakını incelemeye önemli bir yer ayırıyor. Tarihçi, İsa'nın ilk yenilgisinden sonra Bizans başkentine sığınmasının İsa ile Süleyman arasındaki bir ittifakı gösterebileceğini, çünkü Süleyman'ın Bizans ile o sırada zaten bir anlaşma yaptığına işaret ediyor. Konuyla ilgili bazı deliller veren Neşri'nin rivayetine göre; İsa, Süleyman'ın girişimleriyle Bizans imparatoru tarafından serbest bırakıldı ve Gelibolu aracılığıyla Anadolu'ya nakledildi. Neşri ayrıca, Süleyman'ın İsa'yı Mehmed'e karşı öne sürmesinin nedenini de açıkça kavuşturuyor: kardeşlerden birbirini kırması ve sonunda kendisinin tek başına Anadolu'nun hakimi olması için.

⁴⁴ P. Schreiner, *Kleinchroniken*, II, 377-78, bu kroniğin bilgilerine dayanarak bahsi geçen çarpışmanın Bayezid'in ölümünden sonra (9 Mart 1403) ve Bizans imparatoru II. Manuel'in Batı Avrupa'dan ülkesine dönüşünden önce meydana geldiğini tahmin ediyor. Bayezid'in ölümünden bahsedilmesi kronikte 9 Mart 1403'den sonra olduğundan bahsedilen çarpışmanın kesin olarak Ulubad savaşı olduğunu gösteriyor; D. Kastritsis, a.g.e., 94 Schreiner'in görüşünü kabul ediyor. Kroniğin bilgilerini daha geniş bir çerçevede yorumlayan E.A. Zachariadou'ya göre, «Süleyman» 288-290'a göre İsa Çelebi, Timur'a karşı düzenlenen bir saldırı neticesinde emir Süleyman tarafından öldürüldü. Hoca Sadeddin, II, 26'ın verdiği bilgiler sayesinde İsa'nın Süleyman'ın elinde ölmediği açıktır. Sadeddin'in Tacü't-tevarih'i aşağıdaki bilgileri veren tek Osmanlı kaynağıdır: İsa, Mehmed karşısındaki son yenilgisinden sonra Karaman beyliğine sığınmak ister, ancak Mehmed ile ilişkilerinin bozulmasından korkan Karamanoğlu Mehmed Bey şehzadeyi ağırlamak bile istemeyince ortadan kaybolur. Mehmed'in casuslarının İsa'nın Eskişehir'de bulunduğunu haber vermeleri üzerine idamı için gönderilen iki yüz kişilik birlik İsa'yı hamamdayken yakalar ve orada boğarak idam eder. Bu bilgi ne Aşıkpaşazade ve ne de en eski anonim Osmanlı kroniklerinden alıntı yaptığı ve Mehmed dönemi olaylarını onun ağızından aktardığı için Fetret döneminin en önemli kaynağı kabul edilen Neşri'nin Ahval-i Sultan Mehmed Han adlı bölümünde yer almaktadır. Kanımca, vaktiyle N. Filipović'in Princ Musa i Sejh Bedreddin, 135, ifade ettiği görüş 'en azından bu noktada' doğrudur: 'Hoca Sadeddin, en eski Osmanlı kaynaklarını kullanmıştır' ve bu yüzden onun yazdıkları diğer Osmanlı kaynaklarından daha doğrudur ve güvenilirlerdir. Neşri'nin Ahval bölümünün Fetret dönemi için en muteber kaynak olarak değerlendirilmesi hk.daki görüşleri için bkz. Halil İnalçık, "The Rise of Ottoman Historiography" 152-67; V. L. Ménage, "The Beginnings of Ottoman Historiography" *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis and P. M. Holt, London, Oxford University Press, 1962, 168-79; Ménage, *Neshri's History of the Ottomans*: 14; Ahval-i Sultan Mehmed Han adlı bölümdeki metin hakkındaki yorumlar için bkz. H. İnalçık, *Devlet-i Aliye*, I, 97-100; D. Kastritsis, a.g.e., 33-34, 41-42, 44, 50-56, bu konuda İnalçık ve Ménage'ın görüşlerini takip eder. Osmanlı kronikleri hakkındaki görüşleri için ayrıca bkz. Kafadar, *Between Two Worlds*, 90-105.

⁴⁵ Neşri, II, 480-481.

etmekteydi. Mehmed karşısında desteklediği İsa Çelebi'nin bozguna uğraması üzerine 1403 yılında Anadolu'ya geçmek istediye de Osmanlı kaynaklarının yazdığına göre, adamlarının müdahalesiyle bu seferi ertelemek zorunda kaldı. Bu sefer 1405/6 yılında gerçekleşti. Bu konuda ayrıntılı bilgi veren Dukas'a göre Süleyman, ilk önce İzmir beyi Cüneyd'e boyun eğdirmek ister; ancak Karaman ve Germiyan beyleri kalabalık ordularını Cüneyd ve onun ordusuyla birleştirirler ve Süleyman'a karşı çıkarlar.⁴⁶

Kastilyalı Clavijo'nun yazdığına göre, Sakız (Chios) adasına ulaştığı sırada (Eylül 1403) İsa öldürüldü ve onun kardeşleri «Turchia» tahtı için çarpışıyor. Bu bilgiye dayanarak aynı dönemde emir Süleyman'ın Anadolu'ya zaten geçmiş olduğunu ya da geçmeye hazırlandığını düşünebiliriz. İsa'nın yenilgisi ve ölümünün ardından Mehmed'in kontrol edilemez bir tehdit haline gelmesini engellemek amacıyla Süleyman, hızla Anadolu'ya geçti. Süleyman'ın tam olarak ne zaman Anadolu'ya geçtiği bilinmemekle birlikte, mührünü taşıyan Mart 1404 tarihli bir temlikname bu tarihte Bursa'da bulunduğunu ispatlıyor.⁴⁷

1404 baharında Bender/Karadeniz Ereğlisi ve Samsun üzerinden Trabzon'a geçmekte olan Clavijo'nun tanıklığı sayesinde, Süleyman'ın kontrol sahasını bölgenin bir çok kentini kapsayacak şekilde genişlettiğini biliyoruz.⁴⁸

Neşri'ye göre, «Süleyman, Anadolu'ya 1404 sonbaharında ya da en geç 1405 baharında geçti. Süleyman, ordusuyla Çanakkale boğazından geçerken sultan [Mehmed], Bursa'da bulunuyordu. Ağabeyinin hadsiz hesapsız bir orduyla⁴⁹ denizi geçerek Bursa'ya yaklaştığını öğrenince çok endişelendi. Beyleri ve vezirleriyle yaptığı kurultayda Süleyman ile açıktan savaşa girmemesi, saldırıya geçmeden önce güçlerini toplaması ve koşullar daha uygun hale gelinceye kadar beklemesinin daha yerinde olacağına kararı verildi. Bu yüzden sultan [Mehmed] Bursa'dan Ankara'ya doğru geri çekildi.»⁵⁰

Burada dikkati çeken nokta Neşri'nin Süleyman'ın ordusunun büyüklüğünü özellikle vurgulayarak «yir ü gök götürmez» derecede büyük olduğunu kaydetmesidir. Bilindiği üzere, bir çok Osmanlı savaşı Ankara savaşından kaçarak çok sayıda akıncının yurt tuttuğu Rumeli'ye sığınmış ve Süleyman'ın Hıristiyanlara yönelik barışçı politikaları yüzünden fetihlerin getirdiği ganimetten yoksun kalmışlardı. Süleyman, az sayıda gemisi olduğundan iki şehzadenin çarpışmasını ve bundan avantaj elde etmeyi bekleyen Bizanslı müttefiklerinden de yardım almış olmalıdır. Mehmed, kardeşinin olası saldırılarından korunabilmek için güçlü surları olan Ankara kalesine sığınmak zorunda kaldı. Burası, Timur'un askerlerinin yağmaları sırasında büyük hasar gören Bursa'dan ve hatta şehzadenin ana üssü Amasya ve Tokat

⁴⁶ Dukas, 119.31-120.2 ve 120.8-11: «Τότε δὴ ἕαρος ἀρχαμένου στρατὸν ἀθροίζειν ἤρξατο κατὰ τοῦ Τζινεῖτ. Ὁ δὲ αὐτὸς Τζινεῖτ σὺν ὀλίγοις ἵπποις δρομαίοις εἰς Ἰκόνιον, μητρόπολιν τῆς Λυκαονίας, ἔρχεται καὶ τῷ Καραμᾶν ὀμιλήσας, κατέρχεται εἰς Ἐφεσον ... – Τότε οἱ ἡγεμόνες ἐνωτισθέντες τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ εἰς συμφέρον αὐτῶν λογισάμενοι ἐχώρουν ἐν ἄρμασι καὶ ὁ μὲν Καραμᾶν ἐν τρισὶ χιλιάσιν, ὁ δὲ Καρμιᾶν ἐν δέκα καὶ ὁ Τζινεῖτ ἐν πέντε χιλιάσιν ἐν Ἐφέσω ἐστρατοπέδευσαν.»; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 119-120.

⁴⁷ Bkz. S. Ünver, «Tuğra» 339; Kastritsis, *a.g.e.*, 79-110.

⁴⁸ Clavijo, ed. Estrada, 69, 73; Kastritsis, *a.g.e.*, 112; ayrıca bkz. E.A. Zachariadou, «Süleyman Çelebi,» 291.

⁴⁹ Bkz. Neşri, II 452-453. D. Kastritsis, *a.g.e.*, 113-114, Neşri'nin Süleyman'ın özellikle ordusuna çok büyük yer ayırıyor, Mehmed'in adamlarının ve vezirlerinin tavsiyesine uyararak en azından Süleyman'ın ortaya çıkışının ilk safhasında onunla bir çatışmadan kaçınmasına böyle bir gerekçe bulduğuna dikkat çekiyor. Mehmed'in Ankara savaşından sonra Timur'un ordusuna saldırma kararıyla ilgili önceki anlatsını neredeyse kelimesi kelimesine tekrar ediyor. Süleyman'ın Aydın beyi Cüneyd'e karşı seferi ve Süleyman'ın ordusunun büyüklüğü için karşı. Dukas, 119.12-21: «Ὁ δὲ Μουσουλμᾶν ἐλθὼν καὶ τὸν πάντα στρατὸν ἐν εἰκοσι πέντε χιλιάσιν ἀριθμήσας ...».

⁵⁰ Neşri, *Cihannüma* II, 450-455.

bölgesinden bile korunaklıydı.⁵¹ Ayrıca bu kent müttefiklerine Bursa'dan daha yakındı. Germiyan beyliği dışındaki Batı Anadolu'daki beylikler vaktiyle İsa Çelebi'nin yanında yer almışlardı ve Mehmed açısından güvenilir vassallar olarak kabul edilmeleri mümkün değildi. Bu nedenle, şehzadenin Türkmen ve Tatar unsurların şeflerine dayanmaktan başka çaresi yok gibi görünüyordu. Mehmed'in kayınpederi olan Dulkadiroğlu Nasreddin Mehmet Bey (1399-1442), Karamanoğlu Mehmed Bey (1403-1422) ile birlikte İsa'ya karşı yanında yer almış eski müttefikleriydi.⁵²

Neşri'nin yazdığına göre, Mehmed, dört bir yana mektuplar yazarak Anadolu ordusunun Ankara'da toplanmasını istedi. Ancak çok az müttefiki ona destek verdi. Sadece Toyran Bey adında bir Tatar beyi yardım sözü verdi, ancak onun da Süleyman'ın ordusunun büyüklüğü karşısında cesareti kırıldı ve şehzadeyi yalnız başına bıraktı.⁵³ Bunun üzerine şehzade ve maiyyetindekiler kurultayda⁵⁴ Ankara'yı Firuzoğlu Yakub Bey'in⁵⁵ korumasına emanet edip doğuya çekilmeye karar verdiler.⁵⁶

⁵¹ Bu değerlendirme için bkz. D. Kastritsis, 114; Ankara tarihi ve kentin Kal'at al-Salâsil adı verilen surları için bkz. F. Taeschner, "Ankara" 509-511; Paul Wittek, "Zur Geschichte Angoras im Mittelalter" 329-352.

⁵² D. Kastritsis, *a.g.e.*, 114-115'in dikkat çektiği üzere Osmanlı resmi tarih anlayışının Karaman ya da Germiyan gibi güçlü Anadolu beyliklerinin 1402 yılından sonra Mehmed'e ya da herhangi bir Osmanlı şehzadesine gerçek bir sadakatla bağlı olduklarından iddia eden rivayeti şüphelidir. Çağdaş Türk ve yabancı tarihçilerin görüşü Kastritsis'inkinden farklıdır. Kastritsis, *a.g.e.*, 115, Anadolu beylerinin öncelikle kendi varlıklarını güvenceye almakla ilgilendiklerini ve bu bakımdan beyliklerin varlığının kardeşlerini bertaraf edebilecek ve Osmanlı birliğini kendi idaresi altında yeniden sağlamayı başarabilecek herhangi bir güçlü şehzade tarafından tehdit edilebileceğine dikkat çekiyor. Tarihçiye göre, bu olasılığın farkında olan Anadolu beylerinin bu potansiyele sahip her bir şehzadeyi doğal bir düşman olarak algıladığını belirtiyor. Bu açıdan bakıldığında Bayezid'in şehzadeleri arasındaki mücadele sırasında Anadolu beyleri, şehzadeler ve diğer taraflar arasında yapılan ittifaklarda şu kural geçerliydi: «düşmanımın düşmanı dostumdur.» Bununla birlikte, Mehmed'in müttefik beylerin desteğiyle Ankara'da Süleyman'a karşı bir üs oluşturma beklentileri gerçekleşmedi.

⁵³ Neşri, *Cihannüma* II, 454-455'ye göre, Toyran ve adamları çevreyi yağmalamak üzere Ankara'dan ayrıldılar ve böylece Mehmed'e ordusuyla üzerlerine yürümekten başka başka çare bırakmadılar. Ailesi esir alınarak Ankara'ya gönderilen Toyran yenildi, kaçtı; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 115, Neşri'nin kroniğindeki bu bölümün öncekilerde aktarılan Mehmed ile Anadolu'nun yerel güçleri arasında cereyan eden küçük çapta çatışmalarla benzerlikler gösterdiğinin altını çiziyor. Mehmed'in statüsünün kardeş kavgasının başladığı ilk aylarda Amasya-Tokat bölgesindeki yerini sağlamlaştırmak için savaştığı sırada olduğu gibi Süleyman'ın Anadolu'ya varmasıyla sarsıldığını vurguluyor.

⁵⁴ Neşri, *Cihannüma*, II, 454-461: «kurultayda vezirler görüş ayrılığına düştüler. Kimi kaçıp gitmek gerektiğini kimi de kalmak gerektiğini savunuyorlardı. O zaman Akbel Subaşı şöyle konuşur: 'Ey Sultan-ı alem bu mahalde savaş etmek olmaz. Zira gelen ulu kardaşın Osman oğludur. Şimdi maslahat odur ki, anınla devlet yarıştırıp, Firuz oğlu Yakub Bey'i kale bekçisi koyup, biz şehirden çıkıp, il ucuna yürüyüp, ili koruyavuz. Eğer karındaşın bunda gelip, şehir halkı ana taparsa, gam değil. İçeri hisar bizim olacak, şehir geri elimizdedir. Eğer hisar dahi elden gide, el- hükmü li'llah inşa'allah ül-aziz Huda fırsat verip, devlet bi-dar olucak, şehir ve hisar geri ele girer.' Sultan (Mehmed) bunun tedbirini kabul edip, kal'a-i Selasil'den çıkıp yürüdü.»; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 116, gayet iyi bir gözlemlerle bulunarak Neşri'nin Ankara'nın Mehmed'in elinden çıkması hakkındaki anlatısının gerçeği yansıtmadığını ileri sürüyor. Tarihçiye göre; Neşri, anlatısının kahramanı olan Mehmed'i Süleyman ile Ankara'da ahlaki nedenlerle karşılaşmamış gibi gösteriyor. Kasten kendinden yaşça büyük olan kardeşi Süleyman'a karşı savaşırsa uygunsuz bir harekette bulunacağından çekindiği izlenimini vermeye çalışıyor. Gerçekten de Neşri burada Mehmed'in Süleyman karşısında tek başına ne kadar zayıf durumda olduğunu bu tür bahanelerle gizlemeye çalışıyor.

⁵⁵ D. Kastritsis, *a.g.e.*, 115-116, Yakub Bey, 1387'de Ankara sancak beyi olan Firuz bey'in oğluydu. II. Mehmed'in tarihini yazan Tursun Bey'in atasıydı. Tursun bey'in soy ağacı için bkz. H. İncalcık - R. Murphey, *Tursun Beg*, 251.

⁵⁶ Neşri, 454-455; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 115, Mehmed'in adamlarının yaklaşımının tam olarak anlaşılmasının zor olduğunu düşünüyor, çünkü Süleyman'ın ordusu çok büyüktü ve Mehmed, Süleyman'ın karşısına çıkabileceği büyüklükte birlik toplayabilecek ve Ankara gibi çok iyi tahkim edilmiş bir üssü terketme kararını alabilecek durumda değildi. Tarihçiye göre, Mehmed, Ankara'da kalsaydı ve Süleyman kente hakim olsaydı onun tarafından yakalanma tehlikesiyle karşı karşıya kalacaktı.

Sakinleri, Süleyman Ankara'ya yaklaştığında kentin anahtarlarını şehzadeye teslim etme kararı aldılar.⁵⁷ Rumeli ordusu böylece kentin kapılarından içeri girdi. Kentin savunmasının emanet edildiği Yakub bey ve askerleri korunaklı kaleye çekildiler. Yakub Bey, Mehmed Çelebi'ye yardım isteyen bir mektup gönderdiyse de mektup Süleyman'ın veziri Çandarlı Ali Paşa'nın eline geçti. Hileleriyle ünlü Paşa, Mehmed'den geliyor süsü verdiği sahte bir mektup yazarak Yakub'un kenti Süleyman'a teslim etmesini sağladı.⁵⁸ Her şeyden habersiz Amasya'da bulunan Mehmed, Süleyman'ın takibatından kurtulamadıysa da güçlendirmiş olduğu kent surları sayesinde çok sayıdaki saldırıya göğüs gerebildi. Sonunda Süleyman, Bursa'ya çekilmek zorunda kaldı.⁵⁹

Mehmed, Amasya-Tokat eksenindeki üssüne çekildikten sonra 1404-1410 yılları arasında hareketsiz ancak huzursuz bir dönem başladı. Genel olarak Süleyman ve Mehmed topraklarını korumayı başardılar ve her ikisinin bölgesinde fazla bir değişiklik olmadı. Mehmed'in hakimiyet bölgesini saymazsak Osmanlı devletinin daha büyük parçası olan Rumeli'ye hakim olan Süleyman, Mehmed'den daha güçlüydü. 1404 sonbaharından itibaren Süleyman'ın sahası Samsun'a kadar olan Karadeniz sahil kentlerini de kapsıyordu. Mehmed'in müttefikleri onun adına Bursa'yı Süleyman'dan almaya çalıştılar. Daha sonra Hıristiyan vassallarının isyanlarını bastırmak üzere Rumeli'ye dönmek zorunda kaldığında emir Süleyman'ın Anadolu'daki egemenliği 1403-04 döneminde kesintiye uğradı. Anadolu'daki egemenliğinin ikinci safhasında (1405-1410) Süleyman, Mehmed'in Anadolu müttefiklerinin direnişiyle karşılaştı ve sonuçta aşağıda söz edileceği üzere bunların ortak girişimiyle Rumeli'ye dönmek zorunda bırakıldı.

1405 yazında Süleyman, yeniden Anadolu'ya geçti ve Aydınoğulları beyliğinin topraklarına bir sefer hazırlığına başladı. Süleyman'ın Anadolu'daki aktivitelerinin tarihlerini Sırp kronograf Filozof Konstantin'in kroniği veriyor. Süleyman'ın «Doğuya» yaptığı iki seferden bahseden kronikere göre, Süleyman, ilk seferden sonra «Bulgar krallarının oğullarınca kışkırtılan Bulgar kentlerinin isyanını bastırmak üzere Rumeli'ye döndü.» Şehzade karışıklıklara son verdikten sonra «her şey fırtınadan sonraki gibi sessizleşti ve kral Süleyman Doğu'ya geri döndü.»⁶⁰

⁵⁷ Neşri, 454-457, kent halkının teslim olmasında Süleyman'ın kenti kuşatıp ele geçirdikten sonra hepsini öldüreceğinden korkmasının rol oynadığını yazarken kararlarını haklı göstermek için de şu sözleri sarfeder: «hem bu dahi padişahımız oğludur. Evvela bunlarınla yavuz olmak kat'a caiz değildir.»

⁵⁸ Neşri, 456-457; D. Kastritsis, 116-117, Neşri'nin anlatısını kalenin muhafızlarının Süleyman'a teslim olmasını gerekçelendirmeyi ve Ali Paşa ile Çandarlı ailesinden gelen vezirlerin imajını tüm kötülüğün kaynağı gibi gösterip karalamak isteyen fantastik bir hikaye olarak görüyor. Kastritsis, Neşri'nin Ali Paşa ve onun soyundan gelen vezirleri kötülemek konusunda Anonim Osmanlı Tarihleriyle çok büyük bir benzerlik gösterdiğinin altını çiziyor. Bu konuda C. Kafadar, *Between Two Worlds*, 110-112 ve devamı., Çandarlı ailesinin bu denli karalanmasında özellikle I. Bayezid ve II. Mehmed'in dönemlerinde doruğa çıkan sultanların merkezi idareyi güçlendirme çabalarına ve bu ailenin Osmanlı kaynaklarında da belirtildiği üzere en büyük engel olarak görülmesine dayandırıyor.

⁵⁹ Neşri, II 458-459; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 117-118.

⁶⁰ Filozof Konstantin, 26-30, iki seferin ilkinde Süleyman'ın babası Bayezid'in mirasını İsa'dan almayı amaçladığını yazıyor. Yine Konstantin'e göre İsa, Süleyman tarafından öldürüldü. Kastritsis, *a.g.e.*, 118-119, Konstantinos'un Süleyman'ın askeri operasyonlarının meydana geldiği Anadolu'dan uzakta Sırbistan'da olduğunu ve bu nedenle aktardığı ayrıntılar konusunda güvenilir olmadığını düşünüyor.

Süleyman'ın Anadolu'ya ikinci seferi 23 Temmuz 1405'de Venediklilerin elindeki Girit adasına gönderilen bir rapor sayesinde kesin olarak tarihlendirilebiliyor.⁶¹ Maalesef bu raporun bazı satırları okunmaz durumda olsa da yazıldığı sırada Süleyman'ın (Musulman Çalabi) Theologo (Ayasuluk, şimdiki Selçuk)'da bulunan kardeşi Mehmed (Creçi so fradelo) ile çarpışmak üzere Anadolu'ya geçmeye hazırlandığı anlaşılıyor.

Bizanslı tarihçi Dukas'ın aktardığına göre, o sırada Cüneyd (Aydınöğlü beyi) Süleyman'ın adına hareket ediyordu. 1403 yazında Cüneyd, Mehmed karşısında yenilen İsa ile bir ittifak yapmıştı. Yukarıdaki Batı Anadolu'dan Girit'e gönderilen Venedik raporunda ayrıca Mehmed'in Milet (Palatia)'te Menteşe ve Aydın beyleriyle bir ittifak yaptığından ve Cüneyd Bey'in Süleyman'ın çıkarına davrandığından da bahsediyor. Ancak, Süleyman ile Mehmed'in Aydın'daki karşılaşmasının sonucunu bilmiyoruz. 1405'den sonra, Süleyman Aydın'da faaliyetlerine devam etti. Cüneyd, 1405-1406 kışında Umur Bey'i öldürdükten sonra Osmanlı idaresinden bağımsızlığını ilan ettikten sonra Aydın beyi oldu.⁶² Dukas'ın ayrıntılı anlatısına göre, Süleyman, Cüneyd'e boyun eğdirmek istedi, fakat Karaman ve Germiyan beyleri kalabalık bir orduyla Cüneyd'e katıldılar.⁶³

1407 tarihli başka bir Venedik dökümanı Süleyman'ın donanmasını Gelibolu'da topladığını; Theologo (Ayasuluk), Milet ve İzmir'e yelken açmayı ve İzmir'de Timur'un istilasında Moğol ordusunca tahrip edilen kaleyi tamir ettirmeyi planladığını kaydediyor.⁶⁴ Mehmed'in bu olaylara ne derece karıştığını bilmemekle birlikte, bu dönemde Aydın ile ilgili konulara karışmaya devam ettiği anlaşılıyor. Haziran 1407'de Ragusa (Dubrovnik) senatosuna ulaşan haberlere göre, Mehmed, Süleyman'ın bir saldırısına maruz kaldıktan sonra İzmir yakınlarında bir dağa çekildi.⁶⁵ Mehmed, bir kez daha Cüneyd'i vassalı yapan ve Ankara savaşı yüzünden kaybedilen topraklarını karizması sayesinde yeniden elde eden Süleyman'a karşı Aydın ve Menteşe beyleriyle ittifak etti. Emir Süleyman, Anadolu'da bulunduğu uzun süre zarfında sadece Aydın ve Menteşe beyliklerine saldırmadı. Yukarıda belirtildiği üzere, Neşri, Karaman beyi ile Mehmed arasında ilki İsa'ya karşı yapılan ve şimdi yenilenen ittifak sonrasında Süleyman'ın Karaman'a karşı sefer düzenlediğinden söz ediyor.⁶⁶ Neşri'ye göre, Süleyman, ilk Anadolu seferi sırasında Bursa ve Ankara'yı ele geçirdiği zaman kalabalık bir orduyu «önemli bir sefer» için topladı. Ordu hazır olduğunda Süleyman, Sivrihisar yönüne giderse ahalisinin şehri kendisine teslim edeceği haberini aldı. Bu nedenle, şehre vardığında ahalişi şehzadeye verdiği sözü tutmadı. Bu arada, Süleyman'ın ordusunun toprakları içinde yer alan Sivrihisar'a ulaştığını öğrenen Karaman beyi şehzadeye saldırma kararı aldı. Ancak

⁶¹ F. Thiriet, *Duca di Candia*, 189; E.A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, 86.

⁶² Bkz. E.A. Zachariadou, *a.g.e.*, 85-89; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 119, Neşri'nin bu olayda kasten suskun kaldığını, çünkü muhtemelen sonucun Mehmed için avantajlı olduğunu düşünüyor. Olmasaydı, yazarın o *συγγραφέας του σίγουρα θα αναφερόταν σε μια τέτοια νίκη*.

⁶³ Dukas, 119.31-120.2 ve 120.8-11: «Τότε δὴ ἕαρος ἀρξαμένου στρατόν ἀθροίζειν ἤρξατο κατὰ τοῦ Τζινεῆτ. Ὁ δὲ αὐτὸς Τζινεῆτ σὺν ὀλίγοις ἵπποις δρομαίοις εἰς Ἰκόνιον, μητρόπολιν τῆς Λυκαονίας, ἔρχεται καὶ τῷ Καραμάν ὀμιλήσας, κατέρχεται εἰς Ἐφεσον ... – Τότε οἱ ἡγεμόνες ἐνωτισθέντες τοὺς λόγους αὐτοῦ καὶ εἰς συμφέρον αὐτῶν λογισάμενοι ἐχώρουν ἐν ἄρμασι καὶ ὁ μὲν Καραμάν ἐν τρισὶ χιλιάσιν, ὁ δὲ Καρμῖαν ἐν δέκα καὶ ὁ Τζινεῆτ ἐν πέντε χιλιάσιν ἐν Ἐφέσω ἐστρατοπέδευσαν.»; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 119-120.

⁶⁴ Dukas, 115-119; E.A. Zachariadou, *Trade and Crusade*, 86; A. Luttrell, «Hospitallars of Rhodes» 101-102; D. Kastritsis, *a.g.e.* 120.

⁶⁵ Bkz. Gelcich-Thaloczy, *Diplomatarium*, 170-171: «His diebus recedentem ad hec littora quamdam galeam Venetam de levantinis partibus accessisse, cuius rectores, prudenter tentati Calopiam Teucrorum principem in partibus illis ultramarinis fratri suo insidiato, ipsumque fugare per moncium cacumina ambobus cum debili hominum potencia constitutus, nos allocuti sunt.» H. Zachariadou, *Trade and Crusade*, 86-87.

⁶⁶ Neşri, II 468-473.

Rumeli ordusunun büyüklüğünü görünce fikir değiştirdi. Nitekim, Süleyman, Karaman beyini beylik topraklarının kalbine kadar kovaladı ve Aksaray'da ordugah kurdu. Osmanlı uç beyi Evrenos, bu seferde ordunun idaresinde Süleyman'dan sonra ikinci önemli sima olarak ortaya çıktı. Süleyman Aksaray'dayken Karaman beyi Mehmed Çelebi ile temasa geçti. Bir elçi göndererek Kırşehir'deki Cemale kalesinde görüşmeyi teklif etti. Böylece düşmanlarına karşı birlik olacaklarına yemin edecekleri bir dostluk antlaşması yapacaklardı. Antlaşma gereği Karaman beyi beylik topraklarının yarısı Mehmed'e teslim edecekti. Görüşme planlanan yerde gerçekleşti. Neşri, bu anlaşmadan sonra Evrenos ve Süleyman'ın düşmanın artık başa çıkamayacakları kadar güçlendiği konusunda fikir birliğine vardıklarını savunuyor. Bu nedenle, düşman üzerlerine yürürse güçlü surları olan Ankara'ya çekilmeye karar verdiklerini yazıyor. Süleyman'ın Karaman'a karşı seferi ve Karaman beyi ile Mehmed arasındaki ittifaktan bahseden tek kaynak Neşri'dir. Bu önemli Osmanlı kronikeri, Mehmed'in şu ana kadar meçhul olan Bursa'yı Süleyman'dan alma çabasından ayrıntılı olarak bahsediyor.⁶⁷ Neşri'ye göre, Mehmed, Bursa'yı kaybettiği sırada huzura çıkan bir casus kardeşi Süleyman'ın gece gündüz hamamda içki alemlerine daldığını ve saldırmayı düşünüyorsa en uygun zamanın olduğunu haber verdi.⁶⁸ Yine Neşri'den öğrendiğimize göre, «Mehmed ve beyleri bu haber üzerine Süleyman'a Bursa'da baskın düzenleyip bu şansı değerlendirmek gerektiğine karar verdiler. Bununla birlikte, Sakarya nehrine vardıklarında Süleyman'ın Süleyman Subaşı adlı adamı tarafından engellendiler. Bu adam derhal Bursa'ya dönerek Süleyman'a saldırı tehlikesini haber verdi.⁶⁹ Ordusunun mevcudu azalan Süleyman haberlerden endişelendi ve kardeşine karşı savaşılabilmek için daha çok kuvvet toplamak üzere Rumeli'ye dönme kararı aldı. Fakat, Ali Paşa, Mehmed'in ordusunu avantajlı bir yerde göğüslemesini tavsiye ederek şehzadeyi yatıştırdı. Seçilen yer, Yenişehir'e yakın olan Çakır Pınarıydı. Süleyman, bölgeye Gazi Evrenos'un komutasında öncü birlikler gönderdi. Ancak, bu birlikler bölgeye varmaz Mehmed'in askerlerinin saldırısına uğradılar. Mehmed, baştaki üstün konumuna rağmen, bir hafta süren kuşatma savaşında Süleyman'ı yenemedi».⁷⁰ Neşri'nin yazdığına göre, 'emir Süleyman Mehmed'in büyüklüğünü ve gücünü gördüğü zaman, korktu ve kaçmak istedi.

⁶⁷ Neşri, II 472-473; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 120-121'e göre; Neşri'nin Süleyman'ın bu başarısız girişimiyle ilgili anlatısı kroniğin Ankara'nın Mehmed'in elinden çıkışından bahseden önceki bölümüyle aynı ruhla yazılmıştır ve olasılıkla gerçeğin önemli bir kısmı saklanıyor. Kastritsis'e göre, Neşri, Ali Paşa'yı kötüleyerek gerçeklerden uzak bir hikaye uyduruyor. Çünkü, Paşa'nın bu olayda gerçekten rol oynadığı teorisini kabul edersek, Ali Paşa'nın 18 Aralık 1406'da öldüğü gerçeği karşısında bu bir terminus ante quem olabilir. Ayrıca bkz. P. Wittek – F. Taeschner, "Die Vezirfamilie der Ğandarlyzāde" 60-115 ve özellikle 90.

⁶⁸ Neşri, 460-461; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 121-122, 121-122'e göre; «Neşri'nin tıpkı Çandarlı Ali Paşa'ya atfedilen kurnazlık ve hileler gibi Emir Süleyman'ın hammlardaki işret alemleri hakkında Osmanlı ve Bizans tarihlerinde yazılanlarda olduğu gibi kabul edilmemelidir. Süleyman'ın şarap ve saray eğlencelerinden hoşlandığına ilişkin veriler bulunuyorsa da –ki ortaçağda İslami hükümdarlar rasında ender görülen bir durum değildi- bu öyküler aslında Osmanlı beyliğini Selçuklu ve Bizans örneğinde yerleşik bir imparatorluğa dönüştürme tasarısına derin bir muhalefeti yansıtır.» Tarihçiye göre, Osmanlı kroniğinin bu anlatısı kasıtlı bir çarpıtmanın ürünüdür.

⁶⁹ Neşri, 462-463. D. Kastritsis, *a.g.e.*, 122'in görüşüne göre, Osmanlı kroniğinin Süleyman Çelebi'nin tahrir (il yazmak) konusundaki anlatısını yorumlarken anlatının Osmanlı şehzade mücadeleleri döneminde ya da hemen sonra yapılan yeni bir idari uygulama olduğunu ve daha sonraki dönemlerde de tekrarlanan tipik bir klasik uygulama olduğuna dikkat çekiyor. Ayrıca bkz. B. Lewis, *Capture of Constantinople*, 139; C. Kafadar, *a.g.e.* 110-12 ve devamı.

⁷⁰ Neşri, 464-465; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 123'e göre, Neşri, Mehmed'in başarısızlığını Süleyman'ın avantajlı konumuna, hava koşullarına ve Çandarlı Ali Paşa'nın hilelerine bağlıyor.

O zaman Ali Paşa bir hileye başvurdu. Mehmed'e bir mektup yazarak güya ordusundaki beylerin Süleyman ile onun aleyhinde komplo hazırlığında olduklarını bildirdi.⁷¹

Sonunda, Mehmed, Süleyman karşısında savaşı kaybetti ve bir kez daha Anadolu'ya dönmek zorunda kaldı. Bu yenilgiler, Mehmed'i elindeki başka bir kartı oynamaya yöneltti: kardeşi Musa Çelebi'yi. Aşağıda görüleceği üzere, bu planı yalnız başına değil, ancak ittifak içinde olduğu güçlerle birlikte hayata geçirebilecekti. Musa'yı Rumeli'ye geçmeye cesaretlendirerek Süleyman'a karşı başka bir Osmanlı taht müddeisini politik sahneye çıkardı.

Musa'nın Rumeli'ye geçişinden sonraki faaliyetleri⁷² hakkında bilgi veren en zengin kaynaklar Osmanlı kronikleridir. Ancak, aynı kaynaklar şehzadenin Rumeli'ye geçişinin tarihlendirmesinde güvenilir değildir. Bu konuda Filozof Konstantin önemli bilgiler vermekle birlikte şehzadenin kariyerinin tüm safhalarını kapsamıyor. Bu yüzden tarihlendirme konusundaki boşluğu Venedik senato kayıtları dolduruyor. Mart 1409 tarihli kayıtlar Senato'nun Mehmed ile işbirliği konusunu tartıştığını gösteriyor ancak Musa'ya dair bir bahis geçmiyor. Bu bilgi, Musa'nın henüz Süleyman'ın egemenlik sahasına geçmemiş olabileceğini ya da Rumeli'ye geçiş haberinin henüz Venedik'e ulaşmamış olduğunu gösterebilir. Venedik senatosunun ima ettiği üzere Musa, 1409'da Mehmed'in casusu ya da bağımsız bir taht müddeisi olarak Rumeli'ye ulaştı. Bu Anadolu'da Süleyman ile Mehmed'in mücadelesinin doruğa ulaştığı bir anda gerçekleşti. Süleyman, Bursa'nın kontrolünü ele geçirdikten sonra Mehmed'in hareketlerini doğudaki üssü ve çevresiyle sınırlamıştı.⁷³

⁷¹ Neşri, *Cihannüma* II, 464-467.

⁷² N. Filipović, *Princ Musa*, 132, Musa'nın kariyerinin sadece politik değil aynı zamanda sosyal yönleri de olduğuna dikkat çeken ve bu konulara odaklanan ilk tarihçidir. Tarihçiye göre, çağdaş tarih literatürü Musa'nın operasyonlarını doğru yorumlayamamış aksine sıradan bir şehzade isyanı olarak görerek üzerinde gerektiği ölçüde durmamıştır. Filipović'in Musa'ya basit bir asi şehzade olarak değerlendiren klasik anlayışı için bkz. J. Hammer, *GOR*, I, 388-389, 392-399; St.Stanojevic, «Biographie» 440-446, 449-453; Musa isyanını sosyal bir hareket olarak algılayan görüşüyle P. Wittek, «Défaite» 1-34, Filipovic'in eleştirdiği tarihçilerin dışında kalıyor. Türk tarihçiler de şehzadenin kariyerine olumsuz gözle bakan ve sarayın resmi görüşünü yansıtan Osmanlı kroniklerinin etkisinde kalmış gibi görünüyorlar.

⁷³ Tarih çevrelerinde kabul gören eski görüşe göre; Musa, Vlahya'ya 1406'da yani Süleyman'ın Anadolu'ya düzenlediği seferden önce ulaştı. bkz. J. Hammer, *GOR*, 346, ve Zinkeisen, *GOR*, I, 426-31; M. Alexandrescu, "Les relations" 116, bu eski teoriyi izleyerek 1406'da yılında Vlahya'daki duruma dayanarak Musa'nın o tarihte olduğunu ileri sürdü; H. İnalçık, "Mehemmed I" 974 da Alexandrescu'nun görüşünü doğru kabul etti; K. Jirecek, *Geschichte*, 338 ve 340, Süleyman'ın 1405'de Temsko şehrini işgal ettiği Bulgaristan'da olduğunu yazar. N. Filipović, *Princ Musa i Sejh Bedreddin*, 138 ve 140-142, da Jirecek'in iddiasını kabul eder. Tarihçi, Süleyman tarafından 808 yılında (23.12.1405-21.1.1406) Bursa'da verilen bir belgeye (S. Ünver, «Tuğra» 339), ve Ragusa belgesine (Thalloczy, *Diplomatium Ragusanum*, 195) dayanarak Musa'nın Vlahya'ya 1406 yılında geçmiş olamayacağını bu olayın 1409'a kadar gerçekleşmiş olamayacağını; A. Ksanthinakis, Murad II, 77-79, Musa'nın Rumeli'ye 1406'da çıkmakla birlikte 1409'a kadar kontrolünü ele geçiremediğini ve ancak u tarihten sonra Süleyman'ı Anadolu'yu terkedip buraya dönmeye zorladığını savunuyor; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 135-136, ise Vlah voyvodası Mircea'nın 1406'da Osmanlılarla sorunlarını çözmek için arayış içinde olduğunu, ancak bu durumun Mircea'nın Musa'yı bu kadar erken bir tarihte ülkesine getirmeyi başardığını gösteremeyeceğini kaydeder. Alexandrescu'nun görüşünü reddeden Kastritsis, Rumen tarihçinin hipotezini yeterince inandırıcı bulmuyor. Tarihçi, yeterince mantıklı bir düşünceyle 1406'da böyle bir gelişme olmuş olsa Süleyman'ın derhal tepki vereceğini, Rumeli'ye dönüp Musa ile karşılaşmak için 1410 yılına kadar beklemeyeceğini kaydediyor. Kastritsis, Musa'nın Vlahya'da bulunmasıyla ilgili delillerin yokluğunun Musa'nın Vlahya'da Mirtcea'nın yanında uzun süren «misafirliğine» bağlanabileceğini düşünüyor. Önceden belirtildiği üzere, Süleyman, Anadolu seferi sırasında bölgenin Hıristiyan güçleriyle barışçıl ilişkileri sayesinde Rumeli'deki rejimi sağlamlaştırmayı hedefliyordu. II. Manuel'in Mehmed, Mircea ve Anadolu Türk beyliklerinin ittifakındaki enerjik rolüyle ilgili hipotezini Johannes Chortasmenos, 219'un II. Manuel'in 1409 Ocak'ında Thessaloniki (Selanik)'e yaptığı bir ziyaretten başkentine dönüşü onuruna yazılmış

Musa'nın bu tarihten önceki faaliyetleri hakkında çok az bilgiye sahibiz. Tüm bildiğimiz, Neşri'nin yazdığına göre, 1403 baharında Timur ordusuyla Anadolu'yu terkederken Musa'nın yaşça büyük kardeşi Mehmed'in gözetimi altında olduğudur. Musa'nın Neşri'nin kroniğinde Rumeli'de ortaya çıkışına kadar kaynaklarda neler yaptığı ile ilgili bir bilgiye sahip değiliz. Neşri, üslubuyla kasıtlı olarak Süleyman'ın ikinci Anadolu seferini sırasında Musa'nın Rumeli'ye geçmek için Mehmed'den izin istediği izlenimini veriyor. Hatta Musa'yı kendisini Rumeli'ye göndermesi için Mehmed'e yalvaran ve izin konusunda Mehmed'i ikna eden kişiymiş gibi gösteriyor. Neşri'den öğrendiğimize göre, Musa'nın geleneğe uygun olarak Mehmed'in adına para bastırması, onun adına camilerde hutbe okutması ve Cuma günkü vaazlarda adını zikrettirmesi gerekiyordu. Bu şekilde Mehmed, Musa'dan ancak bu sözleri aldıktan sonra Musa'ya izin verdi. İki kardeş arasında yeminler edilerek bir anlaşma yapıldı.⁷⁴

Neşri'ye göre, Mehmed, Candaroğlu İsfendiyar Bey ve Karaman beyiyle temasa geçti. Bu hareketiyle şehzade Süleyman'ı Anadolu'dan uzaklaşmaya mecbur bırakmayı ve bu sayede kaybettiği toprakları geri alarak Anadolu'nun kontrolünü yeniden kazanmayı planlıyordu. Musa'yı Rumeli'ye göndererek Süleyman'dan kurtulduğunda Anadolu'nun ve Musa söz verdiği gibi Rumeli'yi ele geçirip kendisine teslim ettiğinde tüm Osmanlı ülkesinin tek efendisi olabilmesi için yegane yol olduğunu planladı.

Yukarıda bahsedildiği üzere, kaynaklar, Musa'nın bu misyonu ile ilgili kesin tarihler ve bilgi vermiyorlar. Neşri'nin kaydından anlaşıldığına göre, Musa ilk önce İsfendiyaroğlu'nun kontrolündeki Kastamonu'ya gitti ve bir süre orada kaldı. Yine meçhul bir tarihte Karamanoğlu Mehmed Bey'in yanına Konya'ya gitti. Daha sonra İsfendiyar Bey'in yanına geri döndü ve onun yardımıyla Sinop üzerinden Karadeniz'i aşarak Vlah voyvodası Mircea'nın yanına gitti. Neşri, buraya kadarki kaydında Karaman'da kalırken Musa'ya elçi göndererek ülkesine davet eden Mircea'nın desteğini açıkça ifade ediyor. Ancak, Musa'nın tam olarak ne zaman Vlahya'ya vardığı konusunda kesin bir bilgi vermiyor. Eğer Musa'nın Eylül 1409'da Vlahya'da bulunduğu söz eden Venedik senato kaydının bilgisine inanırsak buraya 1409'dan önceki meçhul bir tarihte vardığı sonucuna varılabilir.⁷⁵

Musa'nın Rumeli macerası başlamadan önce ne kadar Anadolu'da kaldığını tam olarak bilmiyoruz. Ancak, Neşri'nin anlatısından öğrendiğimize göre, Musa, İsfendiyar Bey'i

olan söylevindeki bilgilere dayandırıyor. Burada Chortasmenos Osmanlı şehzadeleri arasındaki yeni bir çatışmadan bahsediyor; Manuel Palaiologos'un Thessaloniki (Selanik)'yi ziyareti için bkz. N. Oikonomides, *Docheiariou*, 21, 269-71, 279-85; M. C. Şehabeddin Tekindağ, "Mûsâ Çelebi," 661-666, herhangi bir delil göstermeksizin Sinop'tan yola çıkan Musa'nın Karadeniz üzerinden Vlahya'ya 1409 Temmuz'unda ulaştığını ileri sürüyor; N. Jorga «Inscription» 11-12, Ohrid yakınlarında Elchani köyündeki kilisede bulunan bir taş steldeki kaydı temel olarak Musa'nın 1407-1408 yıllarında bölgeye hakim olduğunu ileri sürer; D. Kastritsis, a.g.e., 129, 1409'dan önce Musa'nın henüz Rumeli'de olmadığını, ancak bunun şehzadenin oraya gitmeyi planlamadığını göstermediğini ileri sürüyor. Gerçekten de 1409'dan önceki faaliyetlerinin tam bir muamma olmakla birlikte Musa'nın Timur 1403 baharında Anadolu'dan ayrılışı sırasında Mehmed'in vesayeti altında bulunduğu biliniyor.

⁷⁴ Neşri, 472-475; D. Kastritsis, a.g.e., 130'e göre böyle bir yemin Neşri'nin anlatısının amaçlarına uyuyor, çünkü, tarihçiye göre, Mehmed'in Rumeli'yi işgali Musa'nın sözde ihanetiyle gerekçelendirilmeye çalışılıyor. Kastritsis, eğer böyle bir yemin vardysa daha önce Mehmed'i Germiyan beyi Yakub'a bağlayan türden olmalıydı. Tarihinin yormuna göre, herhangi bir yeminin büyük önemi olmamalıydı; çünkü, Mehmed, her şeyden önce bu seçenekte Süleyman'ı Anadolu'dan uzaklaştırabilmek için ilgileniyordu. Özellikle o dönemde Bursa'yı Süleyman'ın elinden alamayacağı gibi, Musa, Balkanlara geçmesine izin vermeye zorladığı Mehmed'den istediği izni aldığı için memnundu.

⁷⁵ Bkz. D. Kastritsis, a.g.e., 135.

Kastamonu'da iki kez ziyaret etti. İlk ziyareti başarısız geçti; çünkü İsfendiyar, şehzadenin 'dileğini yerine getiremeyeceğini' yani onu Rumeli'ye geçiremeyeceğini bildirdi.⁷⁶ Eğer Neşri'ye inanırsak Musa buradan ayrılmak zorunda kaldı ve Karamanoğlu Mehmed Bey'in yanına gitti. Karaman beyi şehzadeyi 'Süleyman'ın tehdidine rağmen' iyi karşıladı. Şehzade meçhul bir tarihte ve bir süre için Karaman ülkesindeyken İsfendiyaroğlu'nun huzuruna Vlah voyvodası Mircea'nın gönderdiği bir elçi geldi. Elçi, efendisinin İsfendiyar beyden Musa'yı Vlahya'ya göndermesini rica ediyordu. Ayrıca kızını eş olarak vereceği şehzadeyi 'ülkesinde bey yapmayı' ümidettiğini bildiriyordu. Bunun üzerine İsfendiyaroğlu, Mircea'nın elçisini Musa ile görüşmeleri için Karaman ülkesine gönderdi. Neşri'nin yazdığına göre; şehzade Mircea'nın talebine olumlu cevap vererek ilginç bir söz sarfeder: 'asıl maksûd dahi buydu!' Sonra Vlah elçilik heyeti yanlarında Musa olduğu halde Kastamonu'ya dönerken İsfendiyaroğlu, onları Sinop üzerinden Vlahya'ya geçirir.⁷⁷

Karamanoğlu Mehmed Bey'in motivasyonu mantıklı nedenlerle açıklanabilir. Çünkü Süleyman'ın Anadolu'daki faaliyetleri Karaman beyinin egemenliğini de büyük oranda tehdit etmişti ki zaten Mehmed ve Musa ile ittifakı da bu tehditle açıklanabilir. Bu bağlamda Neşri'nin anlatısında yer alan Karaman beyinin Musa'yı 'Süleyman'a rağmen' desteklediği ifadesi anlaşılır hale geliyor, çünkü düşmanı için rakip bir Osmanlı prensine sığınma hakkı vermek bir savaş nedeniyd.⁷⁸

Aşıkpaşazade'nin kroniği Neşri'nin bu konuyla ilgili bıraktığı boşlukları doldurabilecek bir pasaj içeriyor ve bu karmaşık durumun çözümüne yardımcı oluyor. Aşıkpaşazade'ye göre, emir Süleyman, Karaman ve Germiyan beylerine elçi göndererek 'kardeşinin gitmesine izin vermemelerini, bunu yaparlarsa dostları olacağını' bildirdi. Musa, ağabeyinin Karaman beyiyle anlaşma yaptığını öğrenince İsfendiyar'ın yanına kaçtı. O sırada Süleyman, Bursa'da bulunuyordu. Musa'nın İsfendiyaroğlu'nun yanında olduğunu öğrenir öğrenmez ordusuyla o tarafa yürüdü. Ancak Göynük'e vardığında nehir kıyısına kamp kurdu ve tüm yaz mevsimini Beykavağı denen yerde içki alemleriyle geçirdi. Daha sonra, Süleyman ile İsfendiyaroğlu arasında bir antlaşma yapıldı. Süleyman, buradan ayrılarak İznik'e gitti ve tüm zamanını

⁷⁶ Neşri, 474-475: «ol murādın dahi dile getürmeyüp ...»; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 130, Fetret döneminin ilk yıllarında Mehmed ile İsfendiyar Bey arasındaki düşmanlığı hatırlatarak bu durumun İsfendiyar'ın kendisinden yardım isteyen Musa'ya başlangıçta red cevabı verdiğini düşünüyor. Nitekim, Mehmed'in hükümet merkezinin Kastamonu'ya yakınlığı İsfendiyar Bey'in şehzadeyi bir tehdit olarak algılamasına neden olmuştu ve eğer Musa Süleyman'ı Anadolu'yu terketmeye sürüklemeyi başarırsa bunun Mehmed'in gücünü arttıracığı açıktır. D. Kastritsis, *a.g.e.*, 135, Musa'nın Vlahya'ya ulaşmasını 1409 Eylülünden biraz önceye tarihlüyor.

⁷⁷ Neşri, 474-477; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 130-131, Musa'nın Kastamonu ve Konya (Karaman beyliği) arasında geliş gidişleriyle ilgili anlatısı olaylardan bir yüzyıl sonra yazılmış olan Neşri'nin eserinin amaçlarına hizmet etmediği için Osmanlı şehzadesinin başından geçen gerçek olayları yansıttığına hükmediyor. Ancak, tarihçi, Neşri'nin eserindeki ilgili bölümünün daha erken dönemde yaşamış olan meçhul yazarının diğer kronikerlerin yaptığı gibi Karaman'ın rolünü dışarda bırakabilecekken neden bu anlatıyı seçmiş olduğu konusunda kararsız kalıyor. Kastritsis'e göre, Neşri'nin anlatısında aktarılan hikayenin büyük olasılıkla bu olaylarla ilgili bazı gerçekleri gizlemiş olduğunu düşündürüyor, çünkü Musa'nın Kastamonu ve Karaman'a yaptığı ziyaretlerin amacını gizleme amacıyla yazdığını ortaya çıkarıyor. Tarihçiye göre, cevap açıktır: 'bu geliş gidişler Musa'yı Mehmed'in yanısıra Mircea, İsfendiyar, Karaman beyinin çıkarları doğrultusunda serbest bırakan ve Musa'nın başarılı bir operasyonla Rumeli'ye geçirilmesinden çıkarı olan tüm bu isimlerin dahil olduğu diplomatik tartışmalar ve ortak planların anlaşılması gerekiyor.

⁷⁸ D. Kastritsis, *a.g.e.*, 131.

Çandarlı Ali Paşa'nın şarabını içerek içki alemlerinde geçirmeye başladı. Bu arada, İsfendiyar Musa'yı Sinop'da bir gemiye bindirerek Vlah ülkesine gönderdi.⁷⁹

Modern tarih yazımı Musa'nın basit bir isyancı şehzade olmaktan çok onun Rumeli macerasına dahil olan taraflarla ilgili tablonun tamamını gösterememiş görünüyor. Meselenin görüldüğünden daha girift olduğunu göremiyor: Osmanlı kronikleri, en önemli rolü verdikleri Mehmed'in sadece Musa'yı serbest bıraktığını ve Anadolu beylerine gönderdiğini ve Mircea'nın desteğiyle Vlahya'ya gittiğini yazıyor.⁸⁰ Bu konuda Mircea'nın katkısına ağırlık veren M. Alexandrescu-Dersca'nın çalışması eski görüşün temsilcisi gibi görünüyor.⁸¹ N. Filipović ise Türk beyliklerinin katkısını reddetmemekle birlikte Sırp despotu Stefan Lazarevic'in desteğinin önemine ağırlık veriyor. Tarihçinin görüşüne göre, Stefan, Mehmed ile Mircea aracılığıyla bağlantıya geçti.⁸² En son D. Kastritsis, Musa'nın kariyerinin en başından beri Bizans'a karşı düşmanca bir tavır aldığı görüşünü ittifakla kabul eden modern tarih araştırmalarına karşı çıktı ve şehzadenin deniz yoluyla Balkanlara geçişinin Bizans imparatorunun yaptığı enerjik yardımla mümkün olduğunu öne sürdü.⁸³ Kastritsis, Macar kralı

⁷⁹ Bkz. Aşıkpaşazade, 147. Aşıkpaşazade'nin bu bilgisi Neşri'nin kroniğinde bulunmuyor; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 131-132, Aşıkpaşazade'nin anlatısının önemi üzerinde durarak Neşri'nin anlatısıyla ufak farkları olmasına rağmen aynı olaylardan bahsediyor olabileceklerini belirtiyor. Kastritsis'e göre, Aşıkpaşazade'nin kroniğindeki pasaj, Süleyman'ın ordugahında bulunan bir kişinin anlayışıyla yazılmış olabileceğinden Mehmed'in ve Musa'nın düşüncesini yansıtan Neşri'nin eserini tamamladığından tarihi kaynak değeri yüksektir; Dukas, 113.18-20'nin yazdığına göre; Musa Sinop'a kaçmadan önce Mehmed'in Ankara'daki ordugahında bulunuyordu.

⁸⁰ Bkz. D. Kastritsis, *a.g.e.*, 132. Musa'nın Vlahya'ya çıkışıyla ilgili eski yorum için bkz. İ.H.Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, 335-336; H. İnalçık, *Ottoman Empire*, 24; C.Imber, *Ottoman Empire*, 67; İ.H. Uzunçarşılı, «İ. Mehmed» 499; H. İnalçık, «Mehmed I» 973-974; C. Imber, «Musa Çelebi» 644-646.

⁸¹ Bkz. M. Alexandrescu-Dersca, Prince de valachie 113-25, özellikle 116'nın vardığı başlıca sonuç Musa'nın Vlahya'ya geçişinin Mircea ile Kastamonu ve Karaman beyleri arasındaki Süleyman Çelebi'ye karşı bir ittifak olduğudur. M. Alexandrescu, Bursa'ya karşı operasyonları başladıktan sonra Süleyman'ın Anadolu beyleri üzerinde devamlı bir baskıda bulunduğunu ve uçlardaki akıncı beylerini dizginlemeye özen göstermediğini, bunun Vlahya'ya karşı akınlar düzenlemek için gerekli olduğunu belirtir. Alexandrescu, Anadolu beylikleri ve bunlarla Mircea arasındaki olası ittifakla ilgili olarak hipotezini Neşri ve Aşıkpaşazade'nin anlatılarına dayandırır. Ancak, Alexandrescu'nun çalışmasının en ilginç noktası Musa'nın çevresinde aktive edilen ittifakların aslında Bayezid'in döneminde yapılanları gösterdiğine dair olandır. Tarihçi, vardığı sonuçları Sadeddin ve tou İdris Bitlisi gibi daha geç dönem Osmanlı kroniklerinin anlatılarına dayandırıyor. Bu kronikler, Kastamonu'nun 1391'de Bayezid tarafından fethinden sonra Mentеше, Aydın ve Saruhan'ın devrik beylerinin oğullarının Kastamonu ve Sinop'un hakimi Kötürüm Bayezid (İsfendiyar Bey'in babası)'den sığınma talep ettiler. Sinop'da Vlah voyvodası Mircea ile ittifak yaparak onu Rumeli'deki Osmanlı topraklarını işgal etmeye ikna ettiler; ki bu gelişme Rovine ya da Argeş diye bilinen yerdeki savaşa neden oldu (17 Mayıs 1395); D. Kastritsis, *a.g.e.*, 132-133, Alexandrescu'nun bu konudaki hipotezini bir çok noktada problemlili buluyor. İlk olarak, o Kötürüm Bayezid 1385'de öldü. Sinop, onun oğlu İsfendiyar tarafından tevarüs edildi ve kentin 1391'deki hakimi bu zattı. İkincisi, Mircea o sırada Bayezid'in topraklarını işgal etmek için kendi nedenlerine sahipti: önceki yıllarda Firuz Bey idaresinde Vlah topraklarına yönelik Osmanlı akınlarının intikamını alıyordu. Kastritsis'e göre, Mircea ve İsfendiyar, tüm bu problemlere rağmen Ankara savaşından sonra aralarında zaten bir ittifak yapmış olabilirler. Tarihçi, ayrıca İsfendiyar ve Mircea'nın arasındaki bu bağlantının Fetret döneminden daha sonraki zamanlarda da Şeyh Bedreddin ile asi Osmanlı şehzadesi Mustafa Çelebi yine Sinop yoluyla Vlahya'ya geçtiğinde ortaya çıktığını hatırlatıyor. Bu gelişmeleri temel alarak, Anadolu beyliklerinin Musa'nın Vlahya'ya çıkmasına neden olan her ne ittifakları var idiyse de Vlah voyvodasının bu ittifaka Musa'nın Avrupa toprağına ayak basmasından çok önce girdiği sonucuna varıyor.

⁸² N. Filipović, *Princ Musa*, 139-140, iki müttefik yani Süleyman ile Stefan'ın ilişkilerinin 1409'da gergin olduğunu, çünkü Süleyman'ın Vuk Lazarevic ve Georg Brankovic'i Stefan'a karşı onun topraklarını işgal etmeleri için kışkırttığını belirtir. Bu nedenle, Stefan Lazarevic, Anadolu ve Balkanlardaki güçlerle anlaşmalar yapmak suretiyle Süleyman'dan yüzünü çevirdi. Tarihçi, Bizanslı tarihçi Sphrantzes'in anlatısına dayanarak Stefan'ın Mehmed ile Vlah Mircea aracılığıyla temasa geçtiğini ve Musa'nın Vlahya'ya geçirilmesine yardım ettiğini savunur. Bu düşünce ilk olarak Hammer, *GOR*, I, 629 tarafından ifade edildi.

⁸³ D. Kastritsis, *a.g.e.*, 136-137.

Sigismund'un Mircea ve özellikle Bizans imparatoru Manuel Palaiologos'un adlarının zikredildiği 1404 tarihli bir mektubuna dayanarak Balkanlardaki Hıristiyan düşmanları arasında Süleyman'a karşı ortak bir komplo kurulduğuna ve ona karşı ortaklaşa askeri operasyonlar hakkında kararlar alındığına dair ipuçları olduğunu gösterdi. Süleyman ile aralarında 1403 yılından beri barış anlaşması olan Bizans imparatoru ile Mircea'nın müttefik olarak anılması hiç bir kaynakta bulunmayan prototip bir bilgidir.⁸⁴ Bu tür anlaşmaların imzalanıp sonradan şartlar gerektirdiği zaman kolaylıkla ihlal edilebildiği biliniyor. Nitekim ne Mircea'nın ne de II. Manuel'in Osmanlılara sempati duyması için hiç bir geçerli sebep olmadığı da açıktır. Özellikle Manuel'in Osmanlı tehdidini ortadan kaldırmak amacıyla askeri ve mali yardım almak için uzak İngiltere krallığına kadar bizzat Avrupa saraylarını dolaştığını düşürsek bu kendiliğinden anlaşılır.⁸⁵

Kastritsis'in bir diğer kaynağı ise Sigismund'un mektubundaki ittifakı hakkındaki bilgiyi destekleyen Selanik başpiskoposu Symeon'un (1427 ğ 1428), bir söylevidir. Symeon, Fetret döneminin bu devresinde Manuel'in Mircea'nın Musa'nın Rumeli'ye geçirilmesi komplosunda rol oynadığını ima ediyor.⁸⁶ Symeon'a göre: « çok kısa bir süre sonra o öldürücü derecede zehirli yılanın (Bayezid) başka bir kötü dölü bize karşı geldi. Bu, kafir Musa [Μωυση] idi; dindar imparator Manuel, onu davet etti ve bir çok yardımda bulunarak ve yeterli destekçiler vererek onurlandırdı ve onu Vlahya kıyılarına geçirdi. Orada temel direktifleri izleyerek kış boyunca bu yılanı koruyan yerel hükümdarın yardımıyla sığınak elde etti. O buraya yokluktan çekilmişti ve Hıristiyanlardan kayda değer bir sıcaklık buldu, hükmetme gücünü elde etti ve sonra Hıristiyanlara şiddetle ve öldürücü şekilde saldırdı.⁸⁷

⁸⁴ Macar kralı Sigismund'un mektuplarının pasajları, Thessaloniki başpiskoposu Symeon tarafından kaleme alınmış bir Cenaze Söylevi (Epitaphios), bir taş stel ve son olarak çeşitli kronikler bu konuyla ilgili diğer kaynakları oluşturuyor. İlk kaynak, Sigismund'un Burgund dükü'ne gönderdiği 1404 tarihli mektubun bir pasajıdır. Sigismund, kardeşi Bohemya kralı Wenceslas ile bazı antlaşmalar yaptığını yazar. Aynı zamanda Bosna kralı Ostoja, yeniden Macar vassalı olan Rascia dükü Stefan Lazarevic ile barış ve ittifak yaptığını belirtir. Mektubun en ilginç pasajında ise Macar kralı büyük bir kuvvet topladığını ve bunu Bizans imparatoru ile Vlahya voyvodasının birlikleriyle birleşerek Türklere karşı 'soylu' operasyonlar yapmaları ve zaferler kazanmaları için destek birlikleri gönderdiğini ekler; Eudoxiu de Hurmuzaki, *Documente*, 429, belge cccliii prototip bir metin sunuyor. «Noueritis, inter me ac fratrem meum Venceslaum, Romanorum et Bohemiae Regem, certas quasdā pactiones esse factas; me cum Ostoja, Rege Bosnae, pacem ac foedus inisse, Stephanum, Ducem Rasciae, mihi se subiecisse; et contra Turcos magna potentia profectum, victorias aliquas reportasse, Constantinopolitanum Imperatorem ac Vaiuodam Valachiae contra eosdem Turcos pulchra facinora gerere, meque illis magna misisse auxilia.» Ayrıca bkz. M. Alexandrescu-Dersca «Prince de Valachie» 115. Metnin çevirisi için bkz. D. Kastritsis, *a.g.e.*, 135, 137-138, bu pasajın doğru bir kronoloji sunduğuna şüpheyle bakar ve Bosna kralı Ostoja Sigismund'un metbuluğunu 1403 yılı sonunda kabul ettiğine dikkat çeker. Ayrıca bkz. A. Fine, *Late Medieval Balkans*, 461-62.

⁸⁵ Bkz. J. Barker, *Manuel II*, 177-81; D. Nicol, *Last Centuries*, 322-337; 138; I. Djuric, 87-93, 102-107; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 136-138.

⁸⁶ Bkz. Balfour, *Symeon*, 48; D. Kastritsis, *a.g.e.*, 136-138.

⁸⁷ Daha eski tarih çalışmalarına göre Manuel ile Musa arasında şehzadenin Balkanlara geçişini kolaylaştırabilecek hiç bir barışçıl ilişkisi olmadı. N. Jorga, *GOR*, 353-354, Musa'nın Manuel'in desteğini görmediğini, hatta bunun için hiç çaba göstermediğini kaydeder; Thessaloniki (Selanik) başpiskoposu Symeon'un Manuel'in Musa ile olan bağlantısı olduğuna dair yeni bilgiler ihtiva eder. bkz. D. Balfour, *Symeon*, 119; Symeon'un söylevinde verdiği bilgilere dayanarak D. Kastritsis, *a.g.e.*, 138, başpiskoposun o dönemdeki durumu henüz Bizans başkentinde olduğu dönemdeyken, yani Thessaloniki'ye tayin olmasından önceki dönemde bildiğini bu nedenle de dönemle ilgili en önemli kaynak olduğunu belirtir.

Symeon'un bu tanıklığı anonim bir kısa kronik tarafından da destekleniyor. Buna göre; «1410 Ocağında Musa, Tatarların ülkesinden gelerek κυρ (efendi) Manuel'in emri altına girdi (ἐδουλώθη).»⁸⁸

Bununla birlikte, Kastritsis'in oldukça ikna edici teorisi Musa'nın imparatorun yardımıyla geçişinin tam olarak nasıl ve hangi şartlarda gerçekleştiğini daha doğrusu Mehmed'in Manuel ile hangi kanalla iletişime geçtiğini açıklamıyor. Bu noktada Kastritsis, Manuel ile onun desteğinden yararlanan Musa'nın iletişime geçmesindeki halkayı oluşturan Anadolu beylerinin rolünü önemsemiyor. Örneğin Musa'nın neden Karaman beyinin yanına gittiğini anlaşılmaz buluyor. Bence, Musa'nın bizzat kendisinin ya da onun adına Mehmed'in imparatorla temasa geçebilmesinde Karaman beyinin arabuluculuğu etkili olmuştur. Yakın zamanda Karaman beylerinin Bizans imparatorlarıyla yakın ilişkisi ve ittifakının bulunduğunu ispatlayan bir kaynağın bulunması bu teoriyi destekliyor. Bu kaynak, Anonim Gazavat'tır. Bu kaynak, saray çevrelerinde yazılmış ve Osmanlı resmi görüşünün propagandasının yapıldığı vakanüvist-kroniklerinin sessiz kaldığı böyle bir konuda oldukça aydınlatıcı bilgiler veriyor: Karaman-Bizans ittifakı. Bu kaynağın bilgileri İsfendiyaroğlundan destek alamayan Musa Çelebi'nin neden Karaman beyinin yanına gittiğini ve neden Rumeli'ye geçişinin bu ziyaretinden sonra gerçekleşebildiğini açıklıyor.

15. yy.a ait kaynağımıza (Gazavat) göre, Musa Çelebi olayından yaklaşık elli yıl kadar sonra yani 1443'de bir Karaman beyi ile II. Murad arasında bir anlaşma yapıldı. Karaman emiri, bu anlaşmanın maddelerinden birinde Sultana Osmanlılara karşı anlaşmalar yapmak için 'bir daha Hıristiyan devletlere elçiler göndermeyeceğine' söz vermektedir.⁸⁹ Aynı kaynak, Karamanoğlu II. İbrahim Bey ile (1424-1464) Bizans imparatoru (VIII. Ioannes) arasında iki ittifak antlaşması olduğunu ispat ediyor. Buna göre, ilk antlaşma 1439 yılında imparatorun Avrupa saraylarını ziyareti esnasında yapıldı. Kaynak, 'Karaman beyinin, misafir ettiği Bizans elçisi sayesinde tekfurun (VIII. Ioannes) Papalık sarayındaki temaslarından haberdar olduğunu'⁹⁰ yazıyor. Bu kaynak, Karaman-Bizans tarafları arasındaki diplomatik temasın ve ittifakın tek seferlik olmadığını; geçmişte de geçerli olduğunu gösteriyor.⁹¹

⁸⁸ Anonim Grekçe Kısa Kronik 9, par. 39, s. 97: «ἔτει ςϞιθ' ἦλθεν ὁ Μουσης ἀπὸ τοὺς Τατάρους [Kastritsis'e göre Karadeniz'in kuzey kıyılarından] καὶ ἐδουλώθη τῷ βασιλεῖ κυρῷ Μανουήλ μῆνας ε'. εἶτα ἀποσκιτήσας διαπερᾶ ὁ ἀδελφὸς σουλτᾶν Τζαλαπῆς ἀπὲ τὸ Σκούταρι κελεύσει βασιλικῆ καὶ ἐποίησαν πόλεμον ἐγγὺς τῆς Πόλης τῶν πυλῶν καὶ ἡττάται Μωσῆς κατὰ κράτος καὶ φυγᾶς γίνετα εἰς Οὐγκρίαν.»; P. Schreiner, *Kleinchroniken* II, 393 ve 397, 1409'a tarihlediği kroniğin verdiği bazı bilgiler için bazı çekinceler ortaya koyuyor; çünkü bu notun Kosmidion (Hasköy)'de meydana gelen savaşa ilgili nottan hemen sonra geldiğini, II. Manuel'in Karadeniz kıyısındaki Bizans kenti Mesembria'ya saldıran Musa yerine Süleyman'ı desteklediğini ileri sürer. Ayrıca, Symeon'un söylevlerini kritik ederek yayınlayan D. Balfour, *Symeon*, 123-24, başpiskoposun Musa'ya Mircea tarafından destek verilmesi meselesinin arkasında gerçekten Bizans imparatoru II. Manuel'in bulunduğu iddialarını görmezden geliyor ya da fark etmemiş görünüyor. Balfour'un Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçişi ile ilgili analizi için bkz. D. Kastritsis, *a.g.e.*, 139, Schreiner'in çekincelerine rağmen Symeon'un ayrıca Musa'nın Bizans yönetimiyle olan yakın ilişkisine gönderme yapıyor. Tarihiye göre; Symeon'un bu ilişkiyle ilgili yaptığı gönderme kısa kroniğin Bizans idaresinin Musa'ya verdiği destekle ilgili olarak görüldüğünden daha fazla bilgi içerdiğini gösteriyor; Ayrıca Dukas, 123.21-24, da Musa'nın Hıristiyanların desteğini kazanma çabalarından bahsederken şöyle yazıyor: «οὐ διέλειπε γράφων τοῖς μεγιστάνοις καὶ τάττων αὐτοῖς πάντα τὰ χρήσιμα, εἰ ἐγκρατῆς τῆς ἡγεμονίας γενήσεται.» ve devam ediyor: «Καὶ οὐ μόνον ἦν ἐν τούτοις, ἀλλὰ καὶ Τοῦρκους ἀθροίσας ἐκ τῶν τοῦ Ἰστροῦ μερῶν, παρ' αὐτῶν πάσης Θράκης καὶ Θεσσαλίας καὶ Ἰλλυρικῶ ἡγεμῶν ἀνηγορεύετο.»

⁸⁹ H. İnalcık, *Fatih Devri*, 33.

⁹⁰ Gazavat, 4a-4b, ve s. 4 Bizans elçisi Karaman beyine şöyle seslenir: «Kralımız Tekfur sana vafir selam edr ve cevabı budur ki hareket edüb asker cem edüb varub Al-i Osman'dan elinden Bursa'yı feth edüb ve ecdadın tahtına cülüs edüb oturasın asla korkmayub özünmeyesin, eger Sultan Murad üzerine gelmeyelü olursa biz anı deryadan bu

Kanımcıca bu kaynağın bahsettiği Karaman-Bizans ittifakı, iki taraf arasında Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçişi döneminde de iki taraf arasında mevcuttu. Bu ittifak, Musa'nın Anadolu'dan Rumeli'ye geçirilmesi için Mehmed ile Anadolu'daki müttefikleri olan Türk beyleri, Vlah voyvodası Mircea ve Süleyman ile ilişkileri krize giren Sırp despotu Stefan Lazarevic'in güçlerini birleştirmeleriyle başlayan süreci tamamlamıştır. Başka bir deyişle, Karaman beyi, Musa Çelebi'nin Rumeli'ye geçişinde önemli rol oynayan ve oradaki kariyerinin ilk safhasında ona destek olan II. Manuel Palaiologos'un çok uluslu ittifaka katılmaya ikna edilmesini sağlayan anahtar şahsiyet olmuştur.

Osmanlı kroniklerinden bağımsız yazılmış başka bir kaynak olan Şikârî'nin Karamanoğulları Tarihi'nin verdiği bilgiler yukarıda Gazavat'da söz edilen koşulların (1443) önceki dönemlerde de geçerli olduğunu düşündürüyor.⁹² Osmanlı devletinin parçalanmışlığının devamında ve bunu sağlamanın yolu olan Musa'nın Rumeli'ye ulaşmasında, Mehmed'in müttefiki olan tüm güçlerin çıkarı vardı. Hepsinin ortak hedefi bu statükonun devam etmesiydi ve aralarındaki ittifak da bu misyonu mümkün kılmaya yönelik olarak Osmanlı tarihinin farklı dönemlerinde aynı aktörlerle ortaya çıkmıştır: Düzmece Mustafa, Küçük Mustafa isyanlarında olduğu gibi. Bu şehzadelerin de Rumeli'ye geçişinde Anadolu beyleri ve onların Hıristiyan ortakları devreye girmişlerdir. Osmanlıların ezeli

yana geçirmeyeziz, şöyle ki eğer kuş olsa uçmak mümkün olmaya dedikde Karamanoğlu dahi Tekvir dedikleri mel'unun bu cevabını gerçek kıyas edüb ve kendüye yardım eder kıyas edüb asker cem eylemeğe başladı. Ve günlerde bir gün cümle beğlerini katına davet edüb eyitti kim, benim muradım Al-i Osman elnden il ve memleketimi alub geçüb oturmak muradımdır ve he kangı vilayette bize el kaldırırlarsa kimini kırub ve kimini esirbend-i zencir edesiz, gayrı dürlü etmiesiz deyü beğlerine nasihatler eyledikde ...»

⁹¹ Gazavat, 34-35, Bizans imparatorunun (VIII. Ioannes) Osmanlılara karşı yardım isteyen Macar kralına gönderilen mektuplar hakkında da bilgiler veriyor. Ayrıca imparatorun Konya'ya mektuplarla birlikte değerli bir keşiş gönderdiğini; mektuplarda Karaman beyini Batı ile olan ilişkileri hakkında bilgilendiriyor ve onu Osmanlılara karşı harekete geçmeye cesaretlendiriyor. İmparator mektubunda şöyle yazıyor: «ben ki İstanbul tekviruyum, sen ki Karamanoğlusun şöyle malum edinesin kim, bizim bu ana değin mukayyed olmadığımız ve Osmanlına bunca yüz verdiğimiz senin ecdadının hatırıdır. Yohsa senin ecdadının hatırı olmasaydı biz bu ana değin Osmanlına ne Edrene'yi kor idik ve ne Filibe'yi korduk ve ne de Sofya'yı korduk. Amma biz senin ecdadından çok eyilikler görmüşüzdür ki, hatta sizin il memleketünüze el koyamıyoruz ve hatta nice şimdi Osmanlı Ungurus keferesinden yorulmuşdur, hala elinden bir mangırlık iş gelmiyeceğini bilürüm, şimdi ayağa kalksam badihava anın elinden memalik-i mahrusası bi'l-küllie alub zabt eylemek mümkündür. Amma hesabda sana zulüm ve gadr eylemek görünür. İmdi eğer sana il memleket lazım ise vak[t] zamanile hareket edüb il ve memleketini zabt u rabt edesin, fırsat elde iken; ve illa ben ol iş sahibi değilim der isen, varan adamıma şafi cevap versein ki, bari berüde kalkub hem Osmanlı'nın mikdarını bildireyim ve hem il ve memleketini alub anı Kudüs-i şerife dek ve belki Kabe'ye dek süreyim. Amma şöyle bilesin ki, yani sen epse durub ve ben Trk'ün hakkından gelüb ve il memleketlerini elinden aldıktan sonra sen bana bu memleket benimdir deyü dava edecek olursan sonra senin dah hakkından gelürem, şöyle bilesin ve eer sen Osmanlı benim üzerime gelürse cevab veremem deyü havf edersen asla korkmayasın, zira Ungurus Kralı ve Yanko Jupan ve despot (Stefan Lazarevic ?) öteden yürürler. ... Türkün bu remizle düzgününü bozar ve eğer kaçub öte yakaya geçmelü olursa denizin yüzünü Frenk gemileriyle tutub bir veçhile biz Osman(oğlu)na geçid vermeziz. Heman sen öteden fırsat elde iken eğer il ve memleket hacetin ise kalkub hareket edesin deyüb namesin hatm eylemiş.» Gazavat'ın yazdığına göre bu haber Karamanoğlunu o denli sevindirdi ki hemen tam da istendiği gibi Osmanlılara karşı savaş hazırlıklarına başladı. Ancak maiyyetindeki adamları buna karşı çıkarak bir kafirin sözüne uyup dine ihanet etmemesini salık verir ve hatta tekfurun Osmanlına ne kadar dost ise kendilerine de o derece dost olduğunu ve Karamanoğlunu kendi hedefine ulaşmak için kullandığı uyarısında bulunurlarsa da başarılı olamazlar.

⁹² Şikârî, 17b k01 126b'nin anlatisına göre, Karaman beyleri başka zamanlarda da Bizans desteğinin tadını çıkarmışlardı. Onun anlatisına göre; Bizans tekfuru XI. Konstantinos (Dragatzes), Karaman beyine Germiyan tehdidine karşı destek birliği göndermiş. Tekfur Karaman beyliğine Hıristiyanları gönderdiği zaman Karamanoğlu diğer Anadolu beylerince Müslüman bir beyin üstüne Hıristiyan askerlerle yürümekle suçlanmıştır. Karaman beylerinin benzer şekilde Bizans'tan aldıkları kuvvetlerle Osmanlılara karşı harekete geçtikleri için eleştirildiklerini görüyoruz. Bkz. Gazavat, 4b-5b ve s. 5-7.

düşmanı olan Karamanoğullarının Musa olayıyla gün yüzüne çıkan bu çok taraflı ve uzun soluklu işbirliğindeki rolü ve Bizans imparatorlarıyla ilişkileri konusuna tekrar dönersek; Osmanlıları zayıf düşürecek hiç bir fırsatı kaçırmadıklarını ve bu konularının Karaman beylerini Bizanslıların yanısıra tüm Balkanlı Hıristiyanların doğal partneri yapmıştır.

1327'den itibaren Moğollardan bağımsızlıklarını kazanan ve Anadolu Selçuklu Devletinin başkenti Konya merkez olmak üzere bu devletin kontrol sahasına egemen olan Karaman beyleri kendilerini Selçuklu sultanlarının varisi addediyorlardı. Üstelik Karaman beylerinin Gazavat ve Şikarî'nin Karaman Tarihi'nin anlatılarıyla desteklediği üzere tıpkı Selçuklu sultanları gibi Bizans hanedanıyla yakın ilişkiler sürdürdükleri malumdur.⁹³ Selçuklu hanedanının mensuplarının Bizans sarayına sığındığını⁹⁴ ve aynı şekilde Bizans hanedanından kişilerin de Selçuklu sarayına sığındığını biliyoruz.⁹⁵

⁹³ O. Turan, *Selçuklular*, 618-650; Ş. Tekindağ «Karamanlılar» 320.

⁹⁴ Selçuklu hanedanının Bizans hanedanlarıyla yakınlığı ve hatta akrabalık ilişkileri olduğu bilinen bir tarihi gerçektir. Bu ilişkiler, tahttan indirilen Selçuklu sultanlarını ya da şehzadelerini Bizans başkentine sığınmaya yöneltmiştir. II. Gıyaseddin Keyhüsrev'in büyük oğlu II. İzzeddin Keykavus, kardeşi Rükneddin Kılıçarslan'a yenilince 1257'de Bizans idaresinin 1204'ten 1261'e kadar sürgündeki başkenti Nikaia (İznik)'ya sığınmak zorunda kalmıştı. Annesi Hıristiyan olan II. İzzeddin, Bizans'ın askeri yardımıyla kardeşinin üstüne yürümüştü. 1260'da Moğolların desteklediği Rükneddin'e yenilen Keykavus, ailesi ve Hıristiyan dayılarıyla Antalya üzerinden Bizans'a gitmiştir. Bkz. İbn Bibî, *Selçuk Name II*, 1996, 158-159; O. Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 1971, 497; ay. yazar, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 1971, 446, 458-497, not. 67.

⁹⁵ Selçukluların Bizanslılarla temasının sadece savaş alanında olmadığı bazen evliliklerin de eşlik ederek güçlendirdiği diplomatik ilişkileri de olduğu biliniyor. İki hanedan arasında akrabalık ilişkileriyle ilgili olarak örnek vermek gerekirse sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev'in annesinin bir Bizans prensesi olduğu İbn Bibî, 36-41, tarafından doğrulanıyor. Bizanslı tarihçi Niketas Choniates, 827.16-17, de sultanın annesinin Hıristiyan bir hanım olduğunu yazıyor. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 237, not. 1, İbn Bibî'nin anlatısını kuşkuyla buluyor. I. Gıyaseddin Keyhüsrev, sultan olunca saltanatı iki kardeşince tanımayınca ülkesini terkederek amcalarının himayesinde yaşamak üzere Konstantinopolis'e gitmek zorunda kalmıştı (1196). Sabık sultan I. Gıyaseddin Keyhüsrev, Bizans başkentinde iyi karşılanmışsa da imparator gücü belki de yeni Selçuklu sultanı Süleymanşah'ın tepkisini çekmek istemediği için beklenen desteği vermemişti. Keyhüsrev (1192-1196), babası gibi bir Bizans prensesiyle (Manuel Mavrozomi'nin kızıyla) evlenmiştir. Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 270; aynı yazar, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 227-228, 237-247. Gıyaseddin Keyhüsrev'in diğer eşleri de Hıristiyan idi. II. Keyhüsrev'in büyük oğlu İzzeddin Keykavus, Konya'lı Hıristiyan bir kadından doğmuştur. Yine sultanın ikinci oğlu Rükneddin Kılıçarslan da Konyalı bir Hıristiyan kadından doğmuştu. Üçüncü oğlu Alaeddin Keykubad'ın annesi Tamara bir Gürcü prensesiydi (Gürcü Hatun). Bkz. Osman Turan, *Selçuklular Zamanında Türkiye*, 410, 458. İbn Bibî ve Yazıcızade Ali'ye göre, Keykavus, Nikaia'ya sığınınca imparator VIII. Mihael Palaiologos onu iyi karşılamıştı. VIII. Mihael de daha önce Selçuklu sarayına sığındığında aynı muameleyi görmüştü. Mihael, sürgünden döndükten sonra imparator olmuştur. Keykavus, başkentini terkettiği sırada VIII. Mihael eski Bizans başkentini ele geçirmişti. (1261). VIII. Mihael, konuğuna kardeşine karşı yardım sözü vermişti. Pachymeres (Cousin), 13-14'in anlatısına göre; başkentte korumaların eşliğinde ve Bizans kıyafetleri içinde dolaşan Keykavus, Patrik Arsenios ile iyi dost olmuştu. Pachymeres, 144'e göre, bu arada Bizans'ın Moğollara karşı olan siyaseti değişmiş, dostane bir hal almıştı. İmparatorun kızı, Hülagü Han'ın sarayına gelin gitmişti. Hülagü'nün ani ölümü üzerine bu prenses genç Moğol vefat-prensi Abaka Han ile evlendirilmişti. İmparatorun bu yeni durum yüzünden Moğollarca sevilmeyen Keykavus'a karşı tavrı değişmiş ve onu Enez'de hapsedirmişti (1262). Maiyyetindekiler başkentte alıkonulmuş ölümü ya da Hıristiyanlığı seçmeye zorlanmıştı. Keykavus'un maiyyetindeki bir Selçuklu şehzadesi de kentte tutularak Hıristiyan adetlerine göre eğitilmiş ve Melik Konstantinos adını almıştı. Bkz. Pachymeres, 190-198; O. Turan, *Selçuklular*, 499-500. Kaynaklar, Selçuklu döneminde Anadolu'da Hıristiyan-Müslüman cemaatler arasında eşi görülmemiş bir yakınlık kurulduğunu gösteren örneklerle doludur. Sultan Kılıç Arslan'ın Hıristiyan olan eşlerinden birine sarayda ibadet edebilmesi için özel bir şapel tesis edilmişti. Hıristiyan bir hanımdan doğan II. Gıyaseddin Keyhüsrev (1237-1246)'in çocukluğunda kiliseye giden annesine eşlik ettiğini yazar. Bkz. O. Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 62; aynı yazar, *Selçuklular Zamanında Türkiye* 230-231.

Örneğin bazı devrik Bizans imparatorlarının kendilerine Hıristiyan sarayları yerine Konya'daki Selçuklu sarayında sığınak bulmaları oldukça manidardır. Bunda coğrafi yakınlıktan daha öte nedenler aramak gerekir.⁹⁶ Karaman beyleri⁹⁷ kendilerini Selçuklu sultanlarının devamı olarak gördüklerinden⁹⁸ Osman'ın soyunu aşağı görüyorlardı⁹⁹ ve onları

⁹⁶ Selçuklu sarayına sığınan ilk Bizanslı aristokrat İsaakios Komnenos idi. İmparator I. Aleksios Komnenos diğer oğlu Ioannes'i müşterek imparator seçtiğinde İsaakios kardeşini desteklediyse de araları İsaakios'un politik hırsları yüzünden bozulmuştu. Bu nedenle Konstantinopolis'den kaçan İsaakios Selçuklu sarayına sığınmıştı. bkz. Michel de Syrien, *Chronique*, 230.

⁹⁷ Karamanoğulları kaynakların anlatısına göre ilk defa Keykavus'un kardeşi IV. Kılıçarslan'ın Moğolların desteğiyle Anadolu Selçuklu sultanı olarak tahta çıkması olayı sırasında politik arenaya çıkarlar. (1266). Bununla birlikte, bazı Türkmen aşiretleri Moğol tehdidinden kaçarak Keykavus'un tarafını tuttular ve Kılıçarslan'ın saltanatını tanımayı reddettiler. Anadolu'daki Moğol egemenliğine karşı olan Türkmenlerin içinde en güçlüleri Laodikeia (Denizli ya da Ladik, Honaz ve Dalaman'ı içine alan bölge)'nin kontrolünü elinde tutan gruptu. Selçuklu egemenliğinin zayıflamasından sonra bunların beylerinin buradaki durumu daha da güçlendi. Bu beylerin soyu tarih literatüründe İnançoğulları ve daha sonra Karamanoğulları olarak adıyla anıldılar. Bkz. O. Turan, *Selçuklular*, 510-518; aynı yazar, *Selçuklular ve İslamiyet*, 58-59. İç Anadolu'nun kuzeyinde beylik kuran Karamanoğulları 1328'de Selçuklu sultanı I. Alaaddin Keykubad tarafından Konya'nın Ermenek (Germanikopolis) bölgesine yerleştirilmişlerdi. Karamanoğulları Selçuklu hanedanının da mensup olduğu Türk boylarından Üçoklardan geliyordu. İbn-i Bibî'ye göre, Karaman beylerinin atası olan ve hanedana adını veren Karaman Bey, Selçuklu sultanı Rükneddin Kılıçarslan'ın sarayındaki üst düzey görevlilerdendi ve Larende (bugünkü Karaman)'nin kontrolünü elinde tutuyordu. Karaman beyliğinin başlangıçları için bkz. O. Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 58-59; Ş. Tekindağ, «Karamanoğulları» 316-318; O. Turan, *Selçuklular*, 518-520, 547-548.

⁹⁸ Karaman beylerinin Selçuklu sultanlarına olan bağlılığı 1262'den 1277'ye kadar sürdü. Karamanoğulları 1277'de isyan etti ve Konya'nın sakinlerinin desteğini ve itaatini elde ettiler. Karaman'ın ölümü de oğlu Mehmed Bey onun yerini alınca Selçuklular onunla birlikte kardeşini de tutuklayıp hapsedtiler. Kardeşlerin hapsi kısa sürdü, çünkü Selçuklular Karaman beylerine bağlı Türkmen unsurlarının isyan ihtimalinden korktuklarından onları serbest bıraktılar. (bkz. İbn-i Bibî). Mehmed Bey, birliklerini Anadolu'nun diğer güçleriyle birleştirerek Selçuklulara karşı düşmanca bir politika benimsedi. Ayrıca Memluk sultanlarının süzerenliğini kabul etti. Selçukluların istilacı Moğollar karşısındaki kırılgan durumundan yararlan Mehmed Bey Konya'yı kuşattı ve kentin sakinlerini kendisiyle işbirliğine davet etti. Kentin valisini tehdit ederek Konstantinopolis'de yaşayan Selçuklu şehzadelerinden birini Konya'ya getirmeyi planladı. Vali, Karamanoğullarına fazla direnemedi ve Mehmed Bey kısa süre içinde Keykavus'un oğullarından Gıyaseddin (Alaaddin) Siyavuş'u Bizans başkentinden getirtti. Konya'yı ele geçirdi ve Siyavuş'u Selçuklu sultanı ilan etti. Bkz. İbn Bibi, 205; O. Turan, *Selçuklular*, 518-526, 548-563; aynı yazar, *Selçuklular ve İslamiyet*, 58-59; A. Sevim - E. Merçil, *Selçuklu*, 485. Mehmed Bey, yeni sultanın veziri olmayı kabul ederken kardeşleri ise yeni statükodan yararlanarak Karaman beyliğinin bağımsızlığını ilan ettiler. Bkz. O. Turan, *Selçuklular*, 562-563. aynı yazar, *Selçuklular ve İslamiyet*, İstanbul, 1999, 64-65. Ş. Tekindağ, «Karamanoğulları», 319. Karamanoğulları Selçuklu Devletinin çöküşünden sonra Anadolu'da Moğollara karşı uzun soluklu bir direniş gösterdiler ve son Moğol valisinin ülkeyi terketmesinden sonra da Konya merkezinde daha da güçlü bir beylik haline geldiler (1319). Karaman beyleri politik nedenlerle kendilerini Selçuklu sultanlarının devamı olarak kabul ediyorlardı ve bu nedenle Osmanlıların Anadolu'daki süzerenliğini hiç bir zaman kabul etmediler. Bkz. Şikarî, *Karaman Oğulları Tarihi*, 38; O. Turan, *Selçuklular ve İslamiyet*, 59.

⁹⁹ Bu beyliğin Osmanlılarla ilk temasları henüz Gelibolu'ya geçmiş olan Orhan Bey zamanında olmuştur. Ona askeri destek göndermişlerdir. Bkz. Feridun Bey, *Münşeat*, I, 66. Osmanlıların I. Murad döneminde meydana gelen Avrupa topraklarındaki fetihleri Karamanlıların kıskançlık duymasına neden olmuştur. Bunlar, Ankara'nın tüccar sakinlerine yardım ederek Osmanlılara karşı bir ittifak kurmuşlardı. Karamanlılar Osmanlıların kontrol alanı kısmen Germiyan ve Hamid beyliklerinin topraklarının (evlilik ve anlaşmalarla) ilhakıyla genişleyip kendi beyliklerinin sınırına dayanınca bu durumu bir tehdit olarak algıladılar. Karaman beyi Alaaddin, Hamit-elinin topraklarına saldırdı. Bu hareket iki tarafı Konya yakınlarında bir çatışmaya sürükledi. Sonunda Alaaddin yenildi. Bu nahoş gelişmeye rağmen Karaman beyi I. Murad'ın 1389 yılında Kosova savaşında şehid edilmesinden yararlanma fırsatını kaçırmak istemedi. Ancak, bu atağı Murad'ın oğlu Yıldırım Bayezid'in hızlı intikamını getirdi. Beyliğin Konya'ya kadarki toprakları işgal edildi. Bayezid, beyliğin topraklarını Alaaddin Bey'in oğlu Mehmed ve Ali'ye teslim ettiyse de iki kardeş yapılan barış antlaşmasına sadık kalmadılar. Bayezid, iki kardeşi yeniden yenilgiye uğrattı ve Bursa'da hapsedtirdi. Bayezid'in Ankara savaşında Timur karşısında yenilmesi ve esir düşmesi Karamanoğullarının yeniden enerjik bir rol oynamak üzere politik arenaya geri dönmelerine zemin oluşturdu. Karaman topraklarının Moğollarca işgalinden sonra Osmanlı buradaki egemenliği son buldu. Hapiste bulunan Karaman beyi Mehmed serbest kaldı ve Timur'un huzuruna çıktı ve eski toprakları kendisine iade edildi. Mehmed

önemsiz uç beylerinin torunları olarak kabul ediyorlardı.¹⁰⁰ Bu düşmanlığın Karaman beylerinin Anadolu'daki egemenliklerini her yolla baltalamak istedikleri Osmanlılara yönelik politikalarının mihenk taşı oluşturduğu söylenebilir. Gerçekten de yukarıda belirtildiği üzere tarih Osmanlı sultanlarının zaaflarını kullanarak otoritelerini zayıflatmak isteyen Karaman beylerinin başını çektiği güçler tarafından desteklenen isyanlarla doludur.¹⁰¹

Karaman beylerinin bu karşı duruşu, II. Mehmed (1451-1481) döneminde dahi kendisini gösteriyor. Karaman beylerinin son temsilcisi Kasım, II. Mehmed'in ölümünden sonra (1481) şehzadeleri Bayezid ve Cem arasındaki çatışmadan çıkar sağlamak için yeniden politik arenaya geri döndü.¹⁰² Konya'nın idarecisi Kasım, Cem'in tarafını tuttu ve atalarının hakimiyet sahasını geri almayı planladı. Bir süreliğine amacına ulaştı. Ancak, Cem, Mısır'a kaçtığı zaman yalnız kaldı ve sonuçta toprakları kesin olarak Osmanlı devletine katıldı.

SONUÇ:

Buraya kadarki tüm kaynakların anlatıları birleştirildiğinde Musa Çelebi'nin Rumeliye geçtiği döneminin yakın zamana kadar meşgul olan uluslararası düzeydeki statükosu daha iyi anlaşılabilir. Kaynakların yukarıda aktarılan ifadelerine dayanarak özellikle Musa'nın Balkanlara geçmeden önce Karaman beyinin sarayına gidip bir süre kalmasının nedeni şuydu:

a) Şehzade Musa ve vasisi Mehmed'in Anadolu beylerinin başı gibi görünen Karaman beyinin yardımı olmaksızın onun müttefiki Bizans imparatorunun lütfunu ve desteğini

Bey, Timur'u çok sık ziyaret etti ve Moğol hanının adına sikke bastırarak onun süzerliğini tanıdığını gösterdi. Bkz. Ş. Tekindağ, «Karamanoğulları» 323. Mehmed, Bayezid'in şehzadeleri arasındaki çatışmalara da karıştı. Süleyman Çelebi'nin düşmanı Mehmed Çelebi'nin dostu oldu. Bununla birlikte, Mehmed'in kardeşi Musa ile savaştığı Balkanlarda olmasından yararlanarak Bursa'yı istila etti ve yağmaladı. Karaman beyi, Mehmed Çelebi'nin Anadolu'ya dönüşünden sonra teslim oldu ve Konya Osmanlılara teslim edildi. Bununla birlikte, Osmanlılar Konya'yı uzun süre ellerinde tutamadılar ve eski sahiplerine iade ettiler. Memlûkluların Mehmed Çelebi'ye yaptıkları baskılar bunda önemli rol oynadı, çünkü Karaman beyi Mısır'a iltica etmişti. Karamanoğlu Mehmed Bey, Memlûkluların himayesinden yararlandı. Memlûklular, Karaman beyini beyliğine geri dönmesi için serbest bıraktılar. Bkz. Ş. Tekindağ, «Karamanoğulları», 324.

¹⁰⁰ Bkz. Şikarî, 37b, σ. 131, 51b-52a σ. 143: Osmanoğulları'nın atası Osman'ın, Keykubad oğlu Alaeddin'in şahnası olup İnönü'deki sürülerine baktığı; Karamanoğlu Mehmed Bey Konya'yı ele geçirip Alaeddin kaçınca [1277] Osman'ın gelip bağlılık bildirdiği; Mehmed Beyin de kendisine üç pâre kent bağışlayıp tabi ve alem verdiği; 63a σ. 154: «Osmân, Keyhüsrev bin Keykubâd 'Alâüddin'in çobânı idi. İnönü'nde ne kadar koyun ve sığır, at ve devesi ve katır vâir ise 'Osmân gözlerdi».

¹⁰¹ Düzmece Mustafa ve isyanı için bkz. Gelic-Thallosy, *Diplomatarium*, no. 154, s. 234-235; Metnin yorumu için bkz. J. Barker, *Manuel II*, 340-341; Dukas, 155.27-28; Neşri, II, 556-557, Mustafa isyanıyla ilgili hiçbir bilgi vermeksizin olayı I. Murad dönemine tarihlemekte yetiniyor: «Şöyle rivayet ederler ki çün Sultan Murad Bursa'da tahta geçti. Yıldırım Han oğlu Mustafa ki Timur cenginde atından ayırtaşıp gaip olmuştu. Selanik'te zahir oldu ki Düzme Mustafa demekle maruftur.» Modern tarih araştırmaları Osmanlı kroniklerinin rivayetini takii ediyor. Bkz. E. Werner, *Geburt*, 196; H. İnalcık, «Mehmed I» 974 ve 976; C. Heywood, *Mustafa Çelebi (I) Düzme*, 710-712; D. Kastritsis, *Bayazid's Sons*, 182; Düzmece Mustafa ayaklanması için ayrıca bkz. N. Elam, *Σχέσεις Βυζαντίου και Οθωμανών κατά τα έτη 1402-1421*, yayınlanmamış doktora tezi, Thessaloniki (Selanik) 2010, 189-196.

Küçük Mustafa isyanı için bkz. Σφραγιστής, 14.23-16.2: Kougeas, *Notizbuch*, σ. 154, no. 88; Halkokondilis (Darko) II, 12-13, Dukas, 237.20; Filozof Konstantin, 58-59; St. Stanojevic, *Die Biographie*, 469. Aşıkpaşazade, 171, Neşri, II 568-569, ve Sadeddin, II, 137, Âli, V, 202; Pears, *Destruction*, 15; Alderson, *Ottoman Dynasty*, şema 5; C. Heywood, «Mustafa, Küçük», 712-713; J. Hammer, *GOR*, I, 415-417; N. Jorga, *GOR*, 381-382; Varlık, *Germiyan-oğulları*, 76-78; H. İnalcık, «Murad II» 599-60; Flemming, *Landschaftsgeschichte*, 120-121; Ölçer, *Yakub Bey*, 316; Imber, *Ottoman Empire*, 94-95; A. Ksanthinakis, *Murad I*, 104;

¹⁰² Şikarî, 94b-95a: «Osmanoğlu Sultân Mehmed İstanbul'u kâfir elinden aldığı zamânda, yedi yıl sonra Gedük Ahmed Pâşaya emr edüb Lârende'ye gönderdi. Gedük gelüb altı yıl sefer edüb âhir Lârende'yi Karamanoğlu Kasım Begin elinden alub sarâyı yerine hisâr yapub ne kadar 'azîm binâ var ise yıkub hisâra harc eyledi.»

kazanması mümkün olamayacaktı. 1403 yılında Avrupa'dan Konstantinopolis'e dönüşünden itibaren tercihen Osmanlı kardeş kavgasına karışmama politikasını ısrarla sürdüren II. Manuel Palaiologos'un kararının değiştirebilecek tek müttefiki Karaman beyiydi.

b) Musa, vesayeti altında olduğu Mehmed tarafından serbest bırakıldı ve Kastamonu'dan Vlahya'ya hemen geçemedi. Aslında Neşri'nin sanki basit bir olaymış izlenimi vererek ve bir çok ayrıntısını saklayarak hemen oluvermiş izlenimi verdiği Rumeli'ye geçiş olayı, gerçekleşmesi aylar ve belki de bir kaç yıl sürmüş önemli bir hadisedir. Musa'nın Rumeli'ye geçirilerek orada Süleyman'ın yerine idareyi ele geçirmesi için desteklenmesi bundan çıkarı olan Anadolu'daki Türk ve Balkanlar'daki Hıristiyan bir çok müttefik devletin katkısıyla mümkün olabilmiş; etki alanı sanıldığından daha geniş olan çok uluslu bir planın parçasıydı.

c) Kanımca Musa'nın Rumeli'ye geçebilmek için İsfendiyar Bey'den ilgi göremeyince Karaman beyinin yanına gitmesi tesadüfi değildi. Bunun nedeni Karaman'ın Anadolu beyliklerinin en güçlüsü olması olmalıdır. Bu nedenle İsfendiyar ve Germiyan gibi beyliklerin desteğini alabilmesi için öncelikli olarak Karaman beyini yanına çekmesi gerekli olmuş olmalıdır. Bu arada kendisini ne gibi bir tehlikenin beklediğini haber almış olması gereken Süleyman, bu nedenle beyleri kardeşini serbest bırakmamaları ya da kendisine teslim ermeleri için ikna etmek istemiş olmalıdır. Musa, bu nedenle İsfendiyar'ın yanına kaçmış ya da Süleyman'ın öfkesine hedef olmak istemeyen Karaman beyinin yardımıyla belki de Mehmed ile müttefiki olan Germiyanoglu ile İsfendiyar beyin girişimleriyle kaçırılmış olabilir. Böylece Kastamonu'ya kaç(ırıl)an Musa Çelebi, peşindeki Süleyman'ın İznik'e çekilmesi üzerine Sinop üzerinden Mircea'nın elçileriyle birlikte Vlahya'ya geçebilmiştir.

Bibliyografya

Birinci El Kaynaklar:

Aşıkpaşazade, *Tevarih-i Âl-i Osman, Aşıkpaşazade Tarihi*, Âlî Bey neşri, İstanbul, 1332.

Aşıkpaşazade, *Osmanoğullarının Tarihi*, yay. Kemal Yavuz-M.A.Yekta Saraç, Gökkubbe, İstanbul, 2007.

Diplomatarium Veneto-Levanticum, II (1899): 290

Dukas, *Τουρκο-βυζαντινή Ιστορία*, ed. V. Grecu, Bucuresti, 1958.

Gazawat-ı Sultan Murad bin Mehemmed Han, İzladi ve Varna Savaşları (1443-1444) Üzerinde Anonim Gazavatname, yay. Halil İnalçık-Mevlud Oğuz, Ankara, TTK, 1989.

Halkokondylis, L. *Αποδείξεις Ιστοριών*, ed. E. Darko, I-II, Budapest, 1922-27.

Hoca Sadeddin, "Tac ü't-tevarih" c.I, sad. İsmet Parmaksızoğlu, MEB, İstanbul 1974.

İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'ie fi'l-Umuri'l-Ala'ie* (Selçuk Name) II, ed. Mürsel Öztürk, Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1996.

İbn Bîbî, *El Evamirü'l-Ala'iyе fi'l-Umuri'l-Ala'iyе* (Selçuk Name) II, ed. Adnan Sadık Erzi, TTK, Ankara, 1956.

Leben und Taten der türkischen Kaiser ... Die anonyme vulgärgriechische Chronik Codex Barberinianus Graecus

111 (Anonymus Zoras)., Bd 6: Graz-Wien-Köln, Verlag Styria (1971).

Chronique de Michel de Syrien, Patriarch Jacobite d'Antioche (1116-1119) II, ed. J.B.Chabot, Paris, 1905.

«Σύμμικτα: Επιστολή Μανουήλ Παλαιολόγου προς τους Σιεναίους» *Neos Ellinonmimon* 6 (1909).

Niketas Choniates, *Historia*, ed. I. Bekker, Bonn 1835.

Oruç b. Adil, *Tevarih-i Âl-i Osman*, ed. F. Babinger, Hannover, 1925.

Oruç b. Adil, *Tevarih-i Âl-i Osman*, 2. basım. Yay. Necdet Öztürk, Çamlıca Yayınları, İstanbul, 2008.

Pachymeres, *Histoire de Constantinople depuis le règne de l'ancien Justin jusqu'à la fin de l'Empire*, Louis Cousin, Apris 1673.

Ruhi Çelebi, *Tevarih-i Âl-i Osman*, (Rûhî Târîhi.), Belgeler, yay. Halil Erdoğan Cengiz ve Yaşar Yücel, *Belgeler* 14-18 (1989-92): 359-472.

Şaraf al-Dîn Alî Yazdî, *Zafar-nâmah*, ed. Muhammad Abbāsî, Tehran, Amîr Kabîr, 1336/1957-58.

Şikârî, *Karaman Oğulları Tarihi*, ed. M. Mesud Koman, Konya Halkevi Yayınları, Konya, 1946.

Şikârî, *Karamannâme [Zamanın kahramanı Karamanîler'in tarihi]* yay. Metin Sözen, Necdet Sakaoglu, Karaman Valiliği-Karaman Belediyesi, İstanbul, 2005.

Modern Araştırmalar:

Alexandrescu-Dersca, M. (1968). «Les Relations du Prince de Valachie Mircea Ancien avec les Emirs Seldjoukides d'Anatolie et leur Candidat Musa au Trône Ottoman» *Tarih Araştırmaları Dergisi*, VI/ 10-11: 113-125.

Alexandrescu-Dersca, M. (1942). *La Campagne de Timur en Anatolie* (1402), Bucaresti.

Bakalopoulos, A.E. (1962). Les limites de l'empire byzantin depuis la fin du XIVE sibebe jusqu'a sa chute (1453), *Byzantinische Zeitschrift*, 60: 56-65.

Bakalopoulos, A.E. (1970). *Origins of the Greek Nation, 1204-1461 I*, tr. Ian Motes, New Brunswick.

Balfour, D. (1979). *Politico-historical works of Symeon. Politico-Historical Works of Symeon, Archbishop of Thessalonica* (1416/17 to 1429) Vienna.

Barker, J. (1969). *Manuel II Paleologus (1391-1425): A Study in Late Byzantine Statesmanship*. New Brunswick.

Bosworth, C.E. (1997). «Süleyman Çelebi» *Encyclopedie of Islam* 2. basım 9: 843.

Delaville le Roulx, J.M.A. (1886). *France en Orient au XIVE siecle: Expéditions du marechal Boucicaut*, I, Ernest Thorin, Paris.

Dennis, G. T. (1967). The Byzantine-Turkish Treaty of 1403, *Orientalia Christiana Periodica* 33: 72-88.

Djuric, I. (1996). *Le Crépuscule de Byzance*, Maisonneuve-Larose, Paris.

Dölger, F. (1931). Johannes VII., Kaiser der Rhomäer 1390-1408, *Byzantinische Zeitschrift* 31: 21-36.

Filipović, N. (1971). *Princ Musa i Sejh Bedreddin*, Sarajevo.

- Fine, A. (1987). *The Late Medieval Balkans: A Critical Survey from the Late Twelfth Century to the Ottoman Conquest*. Ann Arbor: University of Michigan Press.
- Gautier, P. (1965). «Un Récit Inédit du Siègle de Constantinople par les Turcs (1394-1402)» *Revue des Études byzantines* 23 : 100–117.
- Gökbilgin, M.T. (1970). «Süleyman Çelebi» *İslam Ansiklopedisi* 9: 179-182.
- Hammer-Purgstall, J.F. (1827) (1833). *Geschichte des osmanischen Reiches*, I, Grosse theils aus bisher unbenutzten Handschriften und Archiven. Pest.
- Hatzopoulos, D. (1995) *Le premier siège de Constantinople par les Ottomans de 1394 à 1402*, Montreal.
- Heywood, C. (1993). «Mustafa I. Çelebi, Mustafa Düzme» *Encyclopedia of Islam*, Brill, 2. edition, VII: 710-712.
- Heywood, C. (1993). «Mustafa Çelebi II. Küçük», » *Encyclopedia of Islam*, Brill, 2. edition, VII: 712-713.
- Hurmuzaki, Eudoxiu de (1890). *Documente privitoare la Istoria Românilor*, C. Göbl, Bucharest : s. 429, belge cccliii.
- Imber, C. (1990). *The Ottoman Empire, 1300-1481*, İsis, İstanbul.
- Imber, C. (1993). Musa Çelebi, *Encyclopedie of Islam*, 2. basım, VII: 644-646.
- İnalçık, H. (1991). «Mehemmed I» *Encyclopedie of Islam*, 2. basım, VI: 973-978.
- İnalçık, H. (1995). *H Oθωμανική Αυτοκρατορία- Η κλασική εποχή 1300-1600*, Εκδόσεις Αλεξάνδρεια, Atina.
- İnalçık, H. (1973). *The Ottoman Empire, The Classical Age, 1300-1600*, N.Itzkowitz C. Imber, New York.
- İnalçık, H. (1962). «The Rise of Ottoman Historiography» 152-167. *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis and P. M. Holt, London, Oxford University Press: 152-167.
- Ménage, V. L. (1962) «The Beginnings of Ottoman Historiography» *Historians of the Middle East*, ed. Bernard Lewis and P. M. Holt, London, Oxford University Press: 168-79.
- Imber, C. (2002). *The Ottoman Empire 1300-1650: The Structure of Power*. Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, New York.
- İnalçık, H. (1954). Ottoman Methods of Conquest, *Studia Islamica*, 2: 103-129.
- İnalçık, H. (1995). *Fatih Devri üzerine Tetkikler ve Vesikalar* I, 3. basım, TTK, Ankara.
- İnalçık, H. (2009). Devlet-i Aliye. Osmanlı İmparatorluğu Üzerine Araştırmalar I, Klasik Dönem (1302-1606) Siyasal, Kurumsal ve Ekonomik Gelişim, 4. basım, İstanbul.
- Jireček, C. (1918) ve (1967). *Geschichte der Serben (1371-1537)* II, Gotha.
- Jorga, N. (1908). *Geschichte des Osmanischen Reiches nach den Quellen dargestellt*, I, Gotha.
- Jorga N. (1933). «Une inscription grecque sous le Sultan Mousa, 1407–1408 dans la région d'Ochrida» *Revue Historique du Sud-Est Européen* 10: 11-12.
- Jorga, N. (1896, 1899-1900) «Notes et extraits pour servir à l'histoire des Croisades au XVe siècle» *Revue de l'Orient Latin* 4: I, 125-126, III, 25-118, IV, 226-320, 503-622.
- Kafadar, C. (1995). Between Two Worlds, 90-105. *The Construction of the Ottoman State*. Berkeley: University of California Press.
- Kastritsis, D. (2007). *The Sons of Bayezid: Empire Building and Representation in the Ottoman Civil War of 1402-1413*, Brill, Leiden.
- Κόλιας, Γ. (1952). Η ανταρσία Ιωάννου Ζ' Παλαιολόγου εναντίον Ιωάννου Ε' Παλαιολόγου (1390) *Ελληνικά* 12: 36-64.
- Ksanthinakis, A. (2003). Η βασιλεία του Οθωμανικού Σουλτάνου Μουράτ Β' (1421-1451), (Girit Üniversitesi yayınlanmamış doktora tezi), Rethymnon.

- Loenertz, R. J. (1939). «La première insurrection d'Andronic IV Paleologue (1373) Essai du critique des sources» *Echos d'Orient* 38: 334-345.
- Matschke, K. P. (1981). Die Schlacht bei Ankara und das Schicksal von Byzanz. Studien zur spätbyzantinischen Geschichte zwischen 1402 und 1422 *Forschungen zur mittelalterlichen Geschichte* 29, Weimar.
- Ménage, V. L. (1962). "The Beginnings of Ottoman Historiography" *Historians of the Middle East*, ed. by Bernard Lewis and P. M. Holt. London: Oxford University Press: 168-179.
- Ménage, V. L. (1964). Neshri's History of the Ottomans: The Sources and Development of the Text. London and New York: Oxford University Press: xii+86, özellikle 14.
- Merçil, E.-Sevim, A. (1995). *Büyük Selçuklu Devleti*, Ankara.
- Nicol, D. (1972). *The Last Centuries of Byzantium*, London.
- Oikonomides, N. (1984). *Actes de Docheiariou*, Lethielleux, Paris.
- Ostrogorsky, G. (1997). *Ιστορία του Βυζαντινού Κράτους (Geschichte des Byzantinische Staat)*, III, Yunancaya çev. I. Panagopoulos, 5. basım, Atina.
- Ramsay, W. (1890). *The Historical Geography of Asia Minor*, Royal Geographical Society: Supplementary Papers iv, London.
- Schreiner, P. *Die Byzantinische Kleinchroniken*, II, Wien, 1975-77.
- Stanojevic, St. (1896). Biographie die Biographie Stefan Lazarević's von Konstantin dem Philosophen als Geschichtsquelle." *Archiv für Slavische Philologie* 18: 409-72.
- Taeschner, F. (1986). "Ankara" EI, I, 2. basım, Ankara: 509-511.
- Tekindağ, Ş.M. C. (1971) Mûsâ Çelebî, *İslam Ansiklopedisi*, 8: 661-666.
- Turan, O. (1971). *Selçuklular Zamanında Türkiye*, Turan Neşriyat Yurdu, İstanbul.
- Turan, O. (1999). *Selçuklular ve İslamiyet*, 5. basım, Boğaziçi yayınları, İstanbul.
- Uzunçarşılı, İ.H. (2003), *Osmanlı Tarihi I*, TTK, Ankara.
- Uzunçarşılı, İ.H. (1997). «I. Mehmed» *İslam Ansiklopedisi*, VII: 496-506.
- Ünver S., (1947). "Emir Süleyman'ın Tuğrası Hakkında" *Belleten*, XV, 42, n. 339.
- Werner, E. (1972). *Die Geburt einer Grossmacht, Die Osmanen (1300-1481)*, 3. basım Berlin.
- Wittek, P. (1938). De la défaite d'Ankara à la prise de Constantinople (un demi-siècle d'histoire ottoman), *Revue des Études Islamiques* 12: 1-34.
- Wittek, P. (1932). "Zur Geschichte Angoras im Mittelalter," *Festschrift G. Jacob zum siebzigsten Geburtstag 26. Mai 1932 gewidmet von Freunden und Schülern*, ed. Theodor Menzel, Leipzig, Harrassowitz: 329-352.
- Wittek P.–Taeschner F. (1929). "Die Vezirfamilie der Ğandarlyzāde (14./15. Jhdt.) und ihre Denkmaler" *Der Islam* 18: 60-115.
- Zinkeisen, J. (1840). *Geschichte des osmanischen Reiches I*, Hamburg.
- Zachariadou, E. A. (1983) Süleyman Çelebi in Rumili and the Ottoman Chronicles, *Der Islam*, 60: 268-296.